

drabbrikam

Nevopan palla marro buttípa dran Frantzwagner kettanepa

Gästspel i Tyskland

I juni kontaktades vi med en förfrågan: Kan Sällskapet anordna ett kulturevenemang i Tyskland i augusti? Efter två och en halv månad åkte fem resande från Sverige ned till Tyskland. Den sista helgen i augusti deltog de fem i ett kulturevenemang på staden Mannheims kulturcentr RomnoKher. Det bjöds på föredragningar, utställning av kulturhistoriska föremål och så förstas mat från Sverige. Läs mer om bakgrunden och genomförandet av evenemanget.

Sid 4-10

Innebörden av begreppet "tattare"

En hel del lärda och lekmän både tror och hävdar att begreppet "tattare" inte har med etnicitet att göra. Men vad kan man utläsa ur samtida dokumentation? Arvid Bergman har systematiskt gått igenom Polisunderrättelser år 1878 - 1947 och Socialstyrelsens "tattarinventering" från 1943-44 för att reda ut vilka man faktiskt avsåg när man omnämnda folk som "tattare" i handlingarna.

Sid 11-16

Goda och dåliga omen

I alla tider har vi resande varit vidskepliga och sett olika händelser som omen.

Krönika av Hans Gyllenbäck-Berg

Sid 17-19

I detta nummer:

Sid 2-3 - *Nevopan* - Nyheter

Sid 28-37 - *Vissa aspekter av romsk kultur* - Robert Brisenstams tal från Mannheim den 31 augusti

Sid 38- *Vår skribent* - Kevin Fredriksson Wigardt

39-43 - *Vad är romanispråket?* - Artikelserie - av Jon Pettersson

Sid 44 - *Om Frantzwagner Sällskapet*

"Romer fick inte rösta förrän 1959..."

Vi deltar vid många möten, samråd eller andra sammanhang som rör minoriteten romer, alltså då även oss resande som del av minoriteten romer. Vid i stort sett varje tillfälle så får vi höra olika påståenden som vi är högst tveksamma till. Innehåller påståendena ens minsta uns av sanning eller är det rentav rena fabuleringar? I och med att det var år 1921 kvinnor fick rösträtt i Sverige har man lyft händelsen som att allmän rösträtt fyller 100 år, vilket i sig inte är helt riktigt då inte människor i landet fick rösta. Ett påstående som har kommit upp i detta sammanhang är att romer i Sverige inte fick rösta förrän år 1959. De som påstår detta är tjänstepersoner och myndigheter. Vi har gått till botten för att reda ut frågan - fick romer rösta eller ej före 1959? Om inte, vad berodde det då på?

Sid 20-27

Nevopan Nyheter

Jon Pettersson, Domino Kai, Amanda Lind och Cecilia Brisander. Foto: Stefan Zachrisson, Kulturrådet

Bokmässan i Göteborg

Vid årets bokmässa deltog vår ordförande Jon Pettersson i sin roll som förordnad vid Kulturrådets sakkunniggrupp som är kopplad till läsambassadörsuppdraget. Detta kan Ni läsa mer om [här](#) och missa inte att man kan nominera en läsambassadör fram till den 2 oktober [här](#). Från Kulturrådet deltog generaldirektör Staffan Forsell och Cecilia Brisander, som har hand om läsambassadörsuppdraget på myndigheten. Kultur- och idrottsminister Amanda Lind avtackade de senaste två årens läsambassadör Johan Anderblad, som höll en fantastisk genomgång av allt han gjort under de två år han haft uppdraget. Processen med utnämmandet av en ny läsambassadör har dragit ut något på tiden och istället för att presentera Johan Anderblads efterträdande läsambassadör deltog Jon Pettersson och Domino Kai ur sakkunniggruppen. De fick helt kort svara på Staffan Forsells frågor om hur de ser på läsambassadörsuppdraget och varför det är viktigt. Båda var positivt inställda till uppdraget. Jon återkopplade kort till Staffan Forsell som strax dessförinnan hade berättat att hans mormor var den första i familjen som fick någon egentlig utbildning, för 70 år sedan. Poängen var att det som hände i Staffans Forsells familj för 70 år sedan kanske inträffar vid andra tidpunkter för olika individer och grupper, därför är det viktigt att verka för läsförbättring för alla. Domino Kai refererade till att vissa romska grupper inte fick gå i skolan förrän på 1960-talet och att man behöver stöd och insatser. Den där frågan om romers skolgång är så frekvent återkommande att vi förmodligen inom kort kommer att gå till botten med att reda ut saken.

Mässan bjöd också på möjligheter att nätverka och träffa såväl förläggare som andra aktörer som är intressanta för oss i vårt arbete, men också då givetvis sådana som vi är intressanta för. Jon fick också möjligheten att träffa någon som han inte haft äran att träffa tidigare. Det var Karin Bojs, som i sin bok *Svenskarna och deras fäder de senaste 11 000 åren* till vilken några av våra deltagare bidragit med resandes DNA, ett möte han kommenterade; " Vilken fantastisk människa! Det fullständigt sprudlade runt henne!".

/Styrelsen

Radiointervjuer med resande

Under sommaren blev vi kontaktade av Rafael Szoppe som är reporter på Sveriges radio - Radio romano. Han berättade att han hade för avsikt att intervjua resande, men att han hade väldigt stora svårigheter att få tag i resande som ville ställa upp på att intervjuas. "Det är ett konstant problem vi har när det gäller resande-gruppen", sade Rafael Szoppe. Vi beslutade oss för att hjälpa till och till slut kunde tre personer intervjuas. Det var Kevin Fredriksson Wigarth, Arvid Bergman och Jon Pettersson, som mer eller mindre tvingas ställa upp i alla väder när ingen annan finns till hands. Intervjuerna har sänts sedan den 11 september och finns att lyssna på webben. Klicka bara på Radio romanos logga härunder...

/Styrelsen

**RADIO
ROMANO**

"Vår dag" - Den 29 september

Sedan några år tillbaka har Sällskapet deltagit vid URs, Utbildningsradions, dialogmöten med nationella minoriteter, vilket har gett mycket goda resultat, vilket inte minst beror på UR själv. Man har visat sig vara fantastiskt förstående och tillmötesgående. Resultatet är att UR fram till idag har producerat strax under femtio animerade kortfilmer för barn i olika med tal på svensk romani. Utöver detta har radioprogram spelats in och några av barnfilmerna har även blivit barnböcker. I augusti kontaktades vi av UR som frågade om vår ordförande kunde tänka sig att ställa upp och bli filmad under #minromskahistoria. Han tackade ja och den 26 augusti intervjuades han i Stockholm. Intervjuerna kommer att sändas som kortfilmer på UR NATIONELLA MINORITETER på facebook. I den första som kommer den 29 september talar han just om dagen som vissa kallar "Resandefolkets dag".

/Styrelsen

Myndighet för romska frågor...

Just nu ligger förslaget från Regeringskansliets utredning om inrättandet av en myndighet för romska frågor, **Ds 2019:15**, ute på remiss. Man föreslår att en myndighet för så kallade romska frågor ska inrättas under någon av landets befintliga myndigheter. Remissen har föregåtts av en rad händelser där vi har deltagit vid ett flertal möten som på ett eller annat sätt har lett till remissen som nu ligger ute. Vi har sedan vi första gången hörde talas om detta varit en stark motståndare till att staten ska inrätta en vad som i folkmun har kommit att kallas "zigenar-myndighet". Den 1 november är sista datum för att inkomma med remissvar och vi är just nu igång med att gå igenom departementsskrivelsen minutiöst.

Det är flera saker i det hela som vi menar är problematiska och inte minst formuleringen "romska frågor". En normalt tänkande människa har nog svårt att föreställa sig vad "romska frågor" är, det har vi nämligen själva. I dagens Sverige lever ett okänt antal individer med bakgrund i någon av minoriteten romers många olika grupper. Ingen vet ingen hur många vi egentligen är och då utifrån såväl individ-nivå som på gruppnivå. Så frågan är då vilken fråga som är gemensam för alla ur minoriteten romer? Spontant skulle vi säga rätten att bibehålla våra kulturella och språkliga särarter och att vi inte ska bli utsatta för diskriminering med anledning av vår etniska bakgrund. I övrigt är vi som alla andra samhällsmedborgare, varken mer eller mindre, med samma mänskliga rättigheter, men också skyldigheter gentemot samhället. Och rimligtvis borde väldigt olika förutsättningar råda för olika individer oavsett vilken romsk grupp man tillhör och man kan fråga sig varför man talar i termer som "romska frågor".

Under senare år har vi deltagit vid en rad möten och fått ta del av än den ena och än den andra utläggningen om "romernas situation i Sverige". Utifrån vad vi fått höra så är i stort sett alla Sveriges romer mer eller mindre analfabeter. De flesta verkar också vara belastade med sociala problem och ungefär fyra av fem kvinnor mår mycket dåligt, vilket delvis beror på att deras män sägs misshandla dem. Kan detta verkligen stämma? Nej, kan vi inte tänka oss att det gör. Då dels eftersom begreppet romer även innefattar oss resande och vi känner ju till de våra, men genom våra kontaktnät känner vi också väldigt många individer ur andra romska grupper som utgör en fungerande del av samhället. Det är folk som har arbete

och välordnade liv. Så utifrån vår uppfattning låter det snarare som att man kopierar sådant som utspelar sig i andra länder - där det exempelvis finns romska byar och områden vars invånare utsätts för öppen diskriminering och övergrepp - och sedan matar tjänstepersoner med. Vi saknar i vart fall kännedom om att romska kåkstäder och apartheid skulle existera i Sverige. Förmodligen av den enkla anledningen att sådant inte existerar här, i vart fall inte idag. Därför låter snarare sådana påståenden som just sådan som folk kastar ur sig likt en bumerang - med hopp om att bumerangen ska bringa någonting gott med sig tillbaka.

När vi tittar lite kort på utredningen så kan vi utifrån våra egna erfarenheter konstatera att den absoluta majoriteten av de ur minoriteten romer som deltagit vid olika "breda konsultationer" har varit negativt inställda till inrättandet av en myndighet. Romerna vill inte ha någon romsk myndighet. Det verkar dock staten vilja ha. Vår bedömning är därför att hela skrivelsen är skriven utifrån Regeringskansliets önskemål, inte utifrån minoriteten romers önskemål. Förvisso är det kanske inte så konstigt, för om en myndighet blir inrättad så kommer väl eventuellt denna få ta emot olika anstormningar av svulstigheter och prekära situationer som andra myndigheters tjänstepersoner idag får hantera. I sig är det inte enstaka individers bländverk som är det problematiska, utan snarare att det motpartens passivitet lägger grund för att situationen består, istället för att ifrågasätta och ställa krav. Som vi förstår det tar staten nu till synes sikte på uppgradera våra upplevda lustspel till myndighetsform.

Trots det har vi mycket svårt för att se hur något gott kan komma ur en myndighet som ska fokusera sitt arbete runt en etnisk grupp, utanför den ordinarie strukturen. Sen kan man undra över om det blir en etnisk eller rentav religiös grupp som blir föremål för nästa myndighet?

Därför om man föreställa sig saken ur ett folkrättsligt perspektiv skulle nog en och annan höja på ögonbrynen. Vad säger det egentligen om staten när den utreder en fråga som medför att en etnisk minoritet utpekas som särskilt problematisk och att man verkar få till stånd att frågor som berör minoriteten ska kunna kontrolleras direkt av regeringen? Hur står det sig i ett folkrättsligt perspektiv? Ja, det kan man undra om någon ens funderat över...

/Styrelsen

Svenska resande i tyska Mannheim

I slutet av maj blev jag i egenskap av ordförande för Sällskapet kontaktad av Robert Brisenstam. Han berättar att en Dr Tim Müller vid något som heter RomnoKher i tyska Mannheim för en tid sedan mejlat honom och undrat om Robert skulle kunna anordna en kulturkväll med resandemusik från Sverige. Efter lite mejlande dem emellan kontakter mig den 8 juni och frågar; Hur kan Frantzwagner Sällskapet stödja, bidra till eller vara del av ett fyra timmar långt kulturevenemang med resandemusik i Mannheim den 31 augusti? Oj, det var ingen lätt fråga att svara på såhär på rak arm. Jag tog med mig frågan till mina styrelsekollegor och Sällskapets deltagare. Någon frågade vilka som stod bakom inbjudan och hur de kommit i kontakt med Robert. Det var en fullt relevant frågeställning.

Under de senaste sex åren har både jag och Robert varit förordnade som ledamöter vid Regeringskansliets romska referensgrupp. Vid ett fåtal tillfällen under denna tiden blev referensgruppens deltagare erbjudna att delta vid internationella konferenser som rör minoriteten romer i ett europeiskt perspektiv. I januari i år erbjöds vi att anmäla oss till en internationell högnivåkonferens om EU:s ramverk för arbetet med romsk inkludering. På engelska kallad High level Conference on EU Framework on National Strategies for roma Inclusion. Konferensen skulle äga rum den 4-5 mars 2019 i Rumäniens huvudstad Bukarest och en av referensgruppens medlemmar skulle få åka med. Vem som fick åka skulle avgöras genom lottning. Jag anmälde mitt intresse, men lotten föll på Robert Brisenstam, som för andra gången i sådan lottning hade lyckan med sig. Robert fick alltså åka till konferensen i Bukarest tillsammans med Maria Engvall från Regeringskansliet. Efter sin hemkomst berättade han kort att han träffat en man från Tyskland som hette Romeo Franz. De hade talats vid helt kort och Romeo Franz hade frågat Robert om han var rom. Robert hade svarat att han snarare är sinto vilket förbryllat Romeo Franz, som Robert gav sitt visitkort och ett exemplar av en artikel han skrivit om vår historia på engelska. Ett par månader därpå kontaktades Robert av dr Müller från RomnoKher. Robert kontaktade sedan i sin tur oss.

Efter dagar av intensiva diskussioner med vridande och vändande på möjligheter och hinder kom vi fram till att det nog skulle vara mycket svårt att sätta ihop ett musikprogram på fyra timmar. Visst har vi kontakt med ganska många musiker, men är de insatta i den traditionella musiken? Och kan de rentav tänka sig att delta och därmed exponera sig som resande? Utöver musiken hade man i Tyskland önskemål om att vi även skulle presentera maträtter som är typiska för vår romska grupp i Sverige. Oj, vad skulle det kunna vara? I konversationerna som följde framgick det ganska fort att man i Tyskland inte visste någonting alls om oss här i Norden, vilket vi förstod när det enda man refererade till i Sverige var Katarina Taikon. Därför blev vi eniga om att vi måste presentera vilka vi resande är. Efter ytterligare mejlande och med den annalkande sommarens semestrar som stressmoment kom vi slutligen fram till hur vi tyckte att evenemanget i Mannheim borde se ut. Sakteligen hade en programidé växt fram och nu var bara frågan; Vilka skulle deltagarna från Sverige vara?

I Sällskapet har vi ett stort kontaktnät med folk som är specialiserade inom olika områden som rör vår minoritetsgrupp till och just detta var helt avgörande i utformningen av det slutgiltiga programmet. De delar som borde finnas med var historia, språk, kultur, musik och mat. Internationellt sett hade ju Malmöpolisens olagliga register med romer som uppdagades av Dagens Nyheter under hösten 2013 fått stor spridning och därför måste vi lyfta detta. Sedan fanns det ju även ett jämlikhetsperspektiv som måste beaktas. Utifrån min roll som ordförande fick jag uppgiften att kontakta olika föreslagna deltagare för Mannheim-projektet. Efter några korta telefonsamtal hade alla de tillfrågade till min oerhörda glädje omedelbart tackat ja. Nu kunde vi på allvar strukturera upp programmets innehåll.

En fråga som fortfarande hängde över oss var angående maten. Vad skulle vi bjuda besökarna på? Och hur många var de? RomnoKher meddelade att vi skulle räkna med 100 besökare. Jag kontaktade en god vän som har varit kökschef för en stor hotellrestaurang. Vad blir hanterbart och hur mycket mat måste vi räkna med? Den meny vi till slut hamnade i var en snitt bestående av grovbröd med alternativt en skiva potatis eller några äggskivor som toppats med inlagd sill. Löksill var den sort som ansågs vara mest traditionell. Just mörkt bröd, med smör eller isterflott, och potatis, ägg och sill är sådant som har ätits i landet under århundraden. Till huvudrätt skulle vi servera råakor med stekt fläsk och lingon. En knivig fråga var att vår verksamhet annars är fri från starksprit. I Tyskland skulle vi ha mat som var autentiskt och då evenemanget genomförde i ett land där synen på alkohol inte är densamma som i Sverige. Det avgörande var det att man i Tyskland inte ser en sup till maten som något konstigt. De kulturella skillnaderna mellan våra länder tillsammans med att evenemanget hölls i Tyskland avgjorde vårt beslut. Maten skulle serveras tillsammans med en traditionell sup brännvin, för den som önskade. Det är ju så traditionellt det bara kan bli! Sedan kunde förstås inte Sällskapet stå för sådant. RomnoKher frågade om någon av oss i egenskap av privatperson skulle kunna införskaffa dryckjom för deras räkning. Därefter skulle de helt enkelt ersätta denne för utlägg i enlighet med det inlämnade kvittot. Det blev en bra lösning.

Menyförslag sänt till RomnKher

Nu var alla frågor runt programmet till sist klara. Totalt fem deltagare hade tackat ja till att medverka, maten var klar och till sist skulle bara själva presentationerna sättas ihop. Skulle de framföras på tyska eller engelska?

Vid midsommar påbörjade jag min semester. Flygbiljetter för tre personer till Frankfurt tur och retur var beställda. Telefonen stängde jag av och lade i en låda. Där låg den kvar fram till i början av augusti.

Under sommaren funderade jag så smått över hur jag och Robert skulle ta oss till Mannheim. Med tanke på maten och de kulturhistoriska föremålen vi skulle ta med så kunde vi inte flyga. Vi bestämde oss för att hyra en bil och köra ner. Det som väntade oss var 250 mil som skulle avklaras på tre dygn. Dessutom skulle ett kulturevenemang genomföras under dag två.

Tisdagen den 27 augusti mejlade vi våra färdiga presentationer till Mannheim och dagen därpå for jag runt som en skottspole och inhandlade matvaror från en rad olika butiker. Grovbröd i en butik, rökt fläsk i en annan och i en tredje längder med färdigskivade frysta ägg, stekfläsk, frysta råakor och lingon. På torsdagförmiddagens hämtades den beställda hyrbilen som jag och Robert snart skulle färdas många mil tillsammans i. På torsdagskvällen kom Robert hem till mig från Växjö. Över en middag med trevliga samtal bestämde vi oss för att

stiga upp kl 4 på fredag morgon. Då borde vi komma iväg vid femtiden. Vid 23-tiden kom vi i säng och som alltid när man ska iväg surrade tankarna i huvudet. Klockan fyra väcktes jag av väckarklockan. Efter att ha packat bilen och körde vi ut på motorvägen prick kl. 5. Färden gick de första 25 milen över Öresundsbron och ned till det danska färjeläget i Rødby hamn. Vid 8.30-tiden körde vi av Tysklandsfärjan. Kvar hade vi omkring 75 mil kvar att köra, men först skulle vi införskaffa starka drycker för RomnoKhers räkning.

Själv har jag både passerat och besökt Bordershop - gränshandeln i Puttgardens hamn - många gånger, men för Robert var det första gången. Butiken, om man nu kan kalla det en butik, är en fyra våningar höga pråm som är fylld med alla slags starka drycker man kan föreställa sig. Min reskamrat blev mållös när han kom in i pråmen, vilket de flesta nog blir när de kommer in där för första gången. Jag plockade kvickt några flaskor fläderbrännvin och akvavit ur hyllorna. Efter en kvart var vi ute på vägen igen.

En hänryckt Robert poserar omgiven av med tiotusentals brännvinsflaskor - vilket tycktes ta musten ur honom.

Bilens navigationssystem berättade att vi skulle vara framme kl 15. Robert tyckte det lät bra, men själv var jag något småstressad eftersom att jag är något skeptiskt till sådana tidsangivelser. Av erfarenhet vet jag nämligen väl med mig att trafikläget i Tyskland är högst föränderligt. På vissa områden av Autobahn råder fri fart, på andra områden finner man vägarbeten som sträcker sig flera mil med en hastighets-

begränsning som ofta är 60-80 km/tim. Samtidigt var det fredag och då stressar många människor inför helgens ledighet. Är man inte ytterst uppmärksam, både framåt och bakåt, så händer det fort saker. Därmed uppstår ofta det som på tyska heter STAU - tvärstopp och stillestånd på Autobahn. Ibland kan trafiken stå helt stilla i flera timmar. I slutänden visade det sig att mina farhågor besannades. Halvvägs till Mannheim fick vi lämna Autobahn och köra parallellt med denna i flera mil. Robert uppskattade det låga trafiktempot och den vackra tyska landsbygden, själv var jag stressad över att navigationssystemet lät oss veta att vi hade ca 40 mil kvar och att vi skulle vara framme kl 22.00. Vi hade alltså en mycket lång resa vänta.

En tysk genväg som istället blev en senväg.

Ganska precis kl. 18 svängde vi in hyrbilen på RomnoKhers innergård.

Något vingbruten stappade jag ur bilen. Omedelbart kom en man ut från lokalerna och vi hälsade; Latcho Dives (god dag på romani). Mannen började omedelbart att tala på romani. Han berättade att han hette Jovica och sade sig vara av den romska gruppen gurbeti och var ursprungligen från Kosovo. Vi samtalade lite kort om resan och han berättade att de var i full färd med förberedelserna inför morgondagen. De var lite oroliga eftersom att man hade utlovat nästan 35 graders värme. Därför hade de sytt upp tygstycken och nu var han och ytterligare tre personer sysselsatta med att hänga upp dem strax under glastaket som täckte innergården på RomnoKher. Då för att skärma av solen. De övriga sysselsatta männen var Mario som var från Bosnien och två män från Rumänien. De arbetade allihop vid ett slags centra som låg inrymt i lokalerna intill RomnoKher. Rumänerna blev överraskade när Robert som talar flytande rumänska började tala med dem. När jag hörde Jovica och Mario tala serbokratiska sinsemellan övergick jag till att tala med dem på deras språk. De fyra männen häpnade av Roberts och mina språkkunskaper och överöste oss med frågor om varför vi talade språken. Efter en stunds samtal lastades matvarorna ur bilen. Vi lämnade männen och checkade in på hotellet som låg strax runt hörnet. Efter en dusch och ett ombyte återvände vi till RomnoKher dit Dr Tim Müller, mannen som jag och Robert hade kommunicerat med ett antal gånger, hade anlänt. Strax före det att vi anlände till RomnoKher så slog det mig att jag inte visste hur Dr Müller såg ut. Robert sade sig inte heller ha den blekaste aning.

Vår ovisshet resulterade i av mig föreslagen vadslagning oss emellan. Insatsen var en kall valfri dryck. Jag satsade på att Dr Müller skulle ha glasögon men varken skägg eller mustasch. Robert satsade på att Dr Müller skulle ha skägg men inga glasögon. I Regeringskansliets lottning som ju faktiskt lett oss ner till Mannheim hade Robert haft turen på sin sida, men denna gången stod fru Fortuna mig bi. Strax därpå anslöt vår övriga deltagare. De hade anlänt redan vid lunchtid och sedan tillbringat tiden med att njuta av vad Mannheim bjöd på, ett fantastiskt väder.

Dr Müller & co bjöd ut oss på en mycket trevlig tysk traditionell Biergarten. Det serverades 300 grams schnitzlar och öl som var bryggt på plats. Trots att knappt ätit på hela dagen så mäktade jag inte med att äta upp maten. Middagen blev mycket trevlig med trevliga och öppna samtal. Precis som vi hade misstänkt så visade det sig att man var helt ovetande om vi resande ens existerade. En sak var påtaglig, bemötandet från de vi nu träffade skilde sig markant från vad jag annars har erfårit. Då särskilt när jag träffar romer ur andra romska grupper i Sverige. Våra bordskamrater visade inte minsta tillstymmelse till ifrågasättande. De verkade vara så pass vana att stöta på olika romska grupper att de mycket väl var införstådda med den ofantliga mångfald som finns inom minoriteten romer. Därav såg vi i deras ögon inte avvikande ut. Efter ett par timmars samtal bröt vi upp och jag såg fram emot att få en god natts sömn.

En selfie från middagen med våra värdar

Dessvärre visade det sig att hotellrummet saknade luftkonditionering och det var förmodligen minst 30 grader varmt ute. Det öppna fönstret hjälpte inte mycket. Att gatan nedanför var trafikerad hela natten und då dessutom några kråkor började att kraxa utanför fönstret vid 4-tiden e inte heller på natton. Först när vi checkade ut på söndagen förstod jag att jag var den enda av oss fem som haft ett rum utan luftkonditionering, vilket då förstods roade mina reskamrater.

På lördagsmorgonen gick vi igenom dagen över frukosten och efter en liten promenad i Mannheims centrum möttes vi på RomnoKher vid 12-tiden för att påbörja förberedelserna inför kvällens kulturevenemang. På plats fanns deras hjälpsamma personal som tog tag i förberedelser av maten enligt våra instruktioner. Vi började med att ställa ihop glasmontrar där olika föremål skulle förevisas. Mitt i förberedelserna kom en man som Robert visade sig vara bekant med sedan tidigare. Det var Alexander Diepold från Hildegard Lagrenne's stiftelse som verkar för sintiers och romers bildning och mot antiziganism. Vi talade en lång stund och Alexander berättade att han blivit tvångsomhändertagen av sociala myndigheter som ettåring. Uppväxten hade han tillbringat i en mängd olika barnhem fram till 18-årsåldern. Jag berättade lite kort om vår historia i Sverige och nämnde att jag skulle tala mer om det under kvällen. Han beklagade att han inte kunde lyssna på mitt föredrag då han hade en inbokad avgång med tåg till München kl. 16. Därefter hjälpte han oss med att ställa rätt utställningsmontrarna där vi skulle placera våra kulturhistoriska föremål och dokument. Sebastian Casinge skulle under kvällen ansvara för utställningen och förklara om de olika föremålen för besökarna. När jag strax innan 16-tiden skulle jag ta farväl av Diepold sade han att tågavgången var ändrad till kl. 21. Han ville för allt i världen inte missa tillfället att lyssna till vad vi hade att berätta. Vid 17-tiden var förberedelserna helt klara och precis i tid för detta anlände ordföranden för Verband Deutscher Sinti und Roma - Daniel Strauss.

Jag började med att tacka honom för inbjudan till Mannheim och sedan började vi samtala. Vi berättade om oss själva och de våra för varandra, så som man gör när man träffar de sina. En sällan upplevd igenkänningsfaktor uppstod direkt. Strauss visade sig vara i byggbranschen, där jag själv har min bakgrund. Han berättade att många sintier var antikhandlare, vilket två av våra deltagare också är. Strauss blev förbryllad, delvis för våra likheter, men framförallt av min romani. Vi talade nämligen i stort sett precis samma dialekt. Mitt i ett samtal sade han, vänta lite! Han sprang in på ett kontor och kom strax tillbaka med en bok. På bokryggen stod texten O DEBLESKRO DROM - Guds väg. DEVLESKRO DROMM på svensk romani. Det var utdrag ur Bibeln skrivet på en romani som i stort motsvarar den flekterande romanin som tidigare talades av de våra. En oerhört fin och välkommen gåva.

Strax därpå anlände Romeo Franz. Om jag inte hade känt till att han var EU-parlamentariker så hade jag aldrig kunnat gissa det. Vi hälsade på varann och direkt föll samtalet på romani lika naturligt som när jag träffar andra resande. Även här var igenkänningsfaktorn total. Vi talade om allt mellan himmel och jord. Jag frågade hur han har det i Bryssel och han svarade att han är där tre dagar i veckan. - Jag har funderat på att köpa mig en husbil och ställa där sade han och skrattade. Varför inte en husvagn? Frågade jag. - Ja, varför inte? Sade han, och frågade om jag har någon husvagn. Nej, svarade jag, men tidigare hade jag en Tabbert Baronesse. Romeo skrattade högt och sade till sin fru; Hörde du vad han sade? En sån vagn har vi också haft!

Lars Lindgren, Alexander Liepold, Romeo Franz, Jon Pettersson och Daniel Strauss

Vid 18-tiden hade besökarna börjat strömma till och arrangörerna förundrades över att ett trettiotal personer som förbetalt inte kom. Med tanke på den oerhörda värmen var det inte så konstigt. I klädd kostym kändes lokalen som

rena bastun. Vår lilla delegation träffades kort och gick igenom våra punkter och tekniken. Plötsligt stiger en väldigt kär vän till oss in i salen, Dr Ulrich Opfermann, som skrev en artikel i Drabbrikan nr 9. Han hade kommit de dryga trettio milen från sin hemstad Tönisvorst för att träffa oss och lyssna på oss.

Sebastian Casinge och Dr Ulrich Opfermann

Daniel Strauss och Romeo Franz tog till orda och hälsade alla välkomna. På romani sade Strauss att hans hjärta fröjdades av att träffa oss. Därefter fick vi presentera oss själva. Robert Brisenstam, Lars Lindgren, Sebastian Casinge, Sandra Englund och så jag själv.

Återigen hälsades alla välkomna följt av en skål. Kvällen var invigd och besökarna bjöds in i föreläsningssalen för att lyssna på den första föredragningen om vår historia i Sverige från 1500-talet till idag. Presentationen genomförde jag på en något knagglig tyska stödd av en presentation med rubriker och bilder. I föredraget nämnde jag några av mina och de övriga deltagarnas anfäder och visade då utdrag ur historiska dokument där deras namn framgick tydligt. Namn som Lagrein, Laffoire, Reinert och Rosenberg väckte stort intresse hos publiken. Det är nämligen namn som sintierna än idag bär. De historiska "tattar-inventeringarna" som gjordes i Malmö 1934-35 och över hela landet 1943-44 väckte stor förundran hos publiken. Åhörarna berättade senare att de var chockerade av att höra att man hade gjort sådant i Sverige. Sådana registreringar kopplade de till nazismen - inte till det demokratiska Sverige. När jag var klar fick publiken en bensträckare med något svalkande. Besökarna passerade montrarna med kulturhistoriska föremål. I den första montern låg ett tiotal traditionella knivar i olika utföranden som förevisades tillsammans med lite gammaldags trådarbeten, en piska, ett gammaldags hårspänne med traditionell mönster ingraverat, en gammal snusdosa i koppar med inskriptionen "nackepa" (snus på romani) och en pung med valackare-verktyg från 1800-talet. I montern intill låg ett original av det första akademiska verket som rör romani i Sverige, Samuel P Björkmans avhandling från år 1730. Det fanns även 1662-års "tattar-plakat", en svensk förordning skriven på tyska och min mormors morfars far Carl Peter "Svarte-Petter" Holmströms, lumpsamlarpass från 1873. Besökarna ställde mängder av frågor till Sebastian Casinge som svarade på ett fantastiskt koncist och ingående sätt vad de olika föremålen var och vad som var speciellt med dem.

Nästa föredragning hölls av Lars Lindgren som gav en omfattande redogörelse för vad för slags utredningar som gjorts i Sverige runt Malmöpolisens olagliga registrering av romer som uppdagades av Dagens Nyheter år 2013. I föredragningen lyftes även idén om registrering i ett historiskt perspektiv och vilka följder historiska register har gett för romanifolk i Sverige. Sandra Englund berättade sin personliga historia, där familjen dolt sin resandebakgrund och vad det har betytt för henne att få vetskap om sin egen historia och fördjupa sig i den.

Till vänster: tre historiska dokument en uppmaning till regementschefer rörande "zigenare", Samuel P Björkmans avhandling från 1730 och i mitten Carl-Peter Holmströms lumpsamlarpass från 1873.

Till höger: delar av våra förevisade kulturhistoriska föremål. Kniven till vänster tillverkad av Holger Hedenberg (1900-1986)

Foto: Channah Dischereit

Därefter blev det en längre paus där huvudrätten serverades - råakor med stekt fläsk. Vid sidan av serverades också kokta potatis och så fanns det lingon för den som önskade. Gästerna uppskattade den svenska maten och åt glatt till tonerna av traditionell resandemusik som spelades i högtalarna samtidigt som ett bildspel med fotografier av resande rullade. Bildspelet hade Sandra Englund satt ihop. Våra värdar sade sig vara något förvånade över vår musikstil, men man förstod direkt varför den har utvecklats just som den har. Dagens sintimusiker framför som regel en musikstil som utvecklades av Django Reinhardt. De är själva väl medvetna om vem som skapade stilen och att han föddes år 1910. Och att om man inte spelar sådant som folk vill lyssna till och betala för så spelar man nog inte så mycket alls.

Efter en lång middag fortsatte programmet med min föredragning om romani i Sverige. Publiken fick höra om de historiska dokumentationer av språket som är kända och hur man genom dem kan notera hur romani har utvecklats i Sverige. Då sinti-romanin idag befinner sig i ett utvecklingsstadium som redan uppstod för omkring två hundra år sedan i Sverige väckte föredraget stort intresse. Allt avslutades med ett kort urklipp av en barnfilm på svensk romani. Publiken var roade av att höra talad svensk romani och man sade sig förstå orden men inte grammatiken. Framförallt var de imponerade över att man har gjort så kvalitativa filmer för barn på romani här i Sverige. Jag förklarade att om vi inte haft en statlig television som har till uppdrag att främja minoritetsspråken så hade det sannolikt aldrig kunnat göras. Jag tackade för mig och efter en kort bensträckare så kom kvällens sista talare upp. Robert Brisenstam höll ett lysande tal om romsk kultur. Då talet var så omfattande vill jag inte kommentera det här utan istället har vi publicerat det på sidorna 28-37.

Efter Roberts anförande hade nu lyckats med att gå över tiden med åtminstone en timma. Våra värdar tackades för att de hade gett oss möjligheten att komma till Mannheim. Även publiken fick ett stort tack då de trots den överväldigande värmen stannat kvar så länge som de gjort. Därefter avrundades kvällen med festligheter.

På söndagsförmiddagen samlade vi ihop våra saker och packade bilen, som nu var betydligt lättare packad med enbart kläder och våra medhavda kulturhistoriska föremål. Efter en avrundande förmiddagsfika på hotellet lämnade jag och Robert staden Mannheim bakom oss. Efter en timma på Autobahns väg 5 dök det upp en skylt med namnet Gießen. Staden Giessen är väl bekant för oss båda. I staden levde under

århundraden en grupp människor som talade ett språk kallat manische. Språket är en sammanflätning av romani och tyska och har även en del inslag från jiddisch och rotvälska. För ett par år sen fick Robert låna mitt exemplar av boken *Das Manische in Gießen* av Hans-Günther Lerch (1976). Han beskriver folket i den lilla staden - och språket manische. Även här måste jag säga att de väldigt väl påminner om våra förfäder i Sverige. De lever på samma sätt och språkets utveckling är ganska lik den svenska romanins utveckling. Ja, faktiskt så kan den som talar svensk romani och en del tyska direkt förstå manische. Så lika är språken. Vi beslutar oss för att besöka Giessen, men tråkigt nog visar det sig att Giessen är ständigt såhär på en söndag eftermiddag. Efter att ha googlat fram ett matställe vars meny är på manische för att sedan finna stället stängt kör vi något molokna tillbaka ut på autobahn. Trafiken flyter nu på betydligt bättre än på nerresan och med tanke på de milslånga köerna vi passerar i motsatt riktning är vi extra glada att över att vara på väg hemåt.

Lerchs bok om folket och språket i Giessen

Mindre trafik och fint väder bidrog till en smidig hemfärd

Efter att ha missat avgången med Danmarksfärjan i Puttgarden med några minuter får vi vänta i en halvtimme på nästa avgång. Vid 21.40-tiden kör vi i land i Danmark. Den danska polisen går minutiöst igenom passen i de framförvarande bilarna. Några blir vinkade till sidan. Med passen i högsta hugg och rutan nere kör vi sakta fram mot passkontrollanten, som bara sneglar på oss lite nonchalant och vinkar förbi oss. Trötta svänger vi vid midnatt upp på min uppfart i Helsingborg. Robert ska strax köra vidare till Växjö, men först får han i sig ett par smörgåsar och lite kaffe så att han kan hålla sig vaken de två timmarna han har kvar till Växjö. När Robert kör iväg hemåt i sin bil tar jag en snabb och efterlängtdusch., sen somnar jag som en stock innan jag knappt ens hunnit lägga mig i min säng.

/ Jon Pettersson

Om resan till Tyskland

Evenemanget i Mannheim tillkom helt och hållet på initiativ av Romeo Franz och ledningen Verband Deutscher Sinti und Roma, den organisation han är kopplad till i Baden-Württemberg som är ett av förbundsrepubliken Tysklands länder. Verband Deutscher Sinti und Roma bekostade evenemanget genom ett bidrag som täckte alla kostnader för mat och resor och logi för oss från Sverige. Vårt deltagande genomfördes helt och hållet ideellt och i syfte att synliggöra oss resande utanför Sverige. Sällskapet tog på sig rollen som samordnare för den svenska delegationen och att förbereda allt som programmet innefattade. Ett par av deltagarna är anslutna till oss, de övriga är det inte. De starka dryckerna betalade jag från egen ficka för RomnoKhers räkning. Resultatet av vår resa till Mannheim är att vi resande har blivit uppmärksammade i Tyskland och i synnerhet inom den romska gruppen utanför Skandinavien som ligger oss närmst - Sinti. Vi har genom vårt deltagande upprättat goda kontakter med seriösa organisationer, vilket inte minst har resulterat i omedelbara inbjudningar till att medverka vid konferenser i Tyskland senare i höst. Vi ser spännande fram emot vad framtiden har att erbjuda och jag vill än en gång framföra mitt tack till alla Er som bidrar till vårt långsiktiga och seriösa arbete - utan Er vore det inte möjligt.

Genomgång av dokumentation rörande "tattare"

Den senaste tiden har jag ägnat mycket tid åt 1900-talet och ordet "tattare". Då genom att titta närmre på personer som blev stämplade med just det ordet i myndigheters registreringar och handlingar. Jag har gått igenom stora delar av Polisunderrättelser mellan 1878 och 1945 och har för närvarande fokuserat på att gå igenom socialstyrelsens nationella "tattarinventering" från 1943-44. Med hjälp av både mina egna genealogiska källor och andras opublicerade forskning¹ har jag kunnat ringa in de personer kallats för "tattare" i materialet.

En för mig helt okänd bild av en gammal värld växer fram när jag studerar människor under en så lång period som omkring 70 år. Det har varit väldigt givande men också upprörande. Inte minst då jag har kunnat notera att annars seriösa akademiker som har berört ämnet har dragit slutsatsen att ordet "tattare" varit synonymt med någon utanför samhället och som inte har haft något med etnicitet att göra. Slutsatser har helt enkelt varit att "tattare" var något man stämplades som på samma sätt som luffare eller vagabond. Att epitetet "tattare" skulle ha syftat på ett gammalt invandrat romanifolk har som regel "fnysts" bort.

Under delar av 1900-talet fanns det en rad "experter", som var allt från rasbiologer till akademiker och journalister, som närmst mässade att "tattare" var patrasch ur allmogen som inte hade någon koppling till de "äkta zigenarna", dvs. de då ganska nyinvandrade kalderasha-romerna. Genomslagskraften av denna förvrängda uppfattning om "tattare" har förstört den sanningsenliga bilden av vad som under tiden pågick i samhället och hur det såg ut för landets gamla romanifolk. Jag tänkte ta upp några påståenden som spridits i media och som bidragit till att radera objektiviteten i forskningen runt "tattare".

Adam Heymowskis forskning om resandesläkter² ska vi egentligen inte behöva tala om eftersom den har motbevisats genom genealogisk forskning. Bland annat genom Bo Lindwalls och Sebastian Casinges³ publicerade forskning, men det vore på sin plats att ändå redogöra lite runt forskningen för läsarna. Heymowski studerade 30 personer som kategoriserades som "tattare". Av de 30 personerna var 23 av resandesläkt. De som var av resandesläkt hade Heymowski bland annat hittat via ett register som Allan Etzler⁴ hade sammanställt, men även fått kännedom om av exempelvis Långholmens personal. De övriga sju var tydligen bara från allmogen, det vill säga bönder, men Heymowski redogjorde aldrig för de övriga sju personernas livsomständigheter. Hade de till exempel rört sig bland resande? Han påstod också att Etzler hade betraktat två av dessa icke-resande som "äkta tattare" vilket inte var fallet om man läser i Heymowskis arkiv⁵. Heymowski kom dock inte särskilt långt i sin forskning på de 23² resandes anor. Han använde sig nämligen enbart av kyrkböcker. Om Heymowski istället skulle hade använt sig av dokument som exempelvis fängelserullor eller passjournaler så skulle han i olika källor ha stött på begreppet "ziguenare". Då när han skulle ha stött på anfäder och anmöder till de resande han forskade på. I vart fall så var nästan 80 % av Heymowskis "tattare" av just resandesläkter som stammade från 1600- och 1700-talets "tartare" eller "ziguenare". De stammade alltså från de tidigaste kända romska grupperingarna i Sveriges historia, släkter som idag är ganska väl utforskade av genealoger.

När jag läste delar av boken *Tusen år av invandring - En svensk kulturhistoria*⁶, häpnade jag av författarnas till synes starka influenser från Heymowski. Boken innehöll en rad utlåtanden som jag menar är högst besynnerliga. Först skrev författarna att romerna kom först på 1500-talet och följde upp det med; "Däremot finns inga källor som belägger en historisk kontinuitet i vårt land.", vilket är direkt felaktigt. Då om man ska beakta källmaterial istället för att luta sig mot Heymowski. Visserligen var boken skriven 1992 men problemet är att denna uppfattning fortfarande råder idag. Inom såväl vissa akademiska kretsar som i statliga satsningar kan man skönja en ton som underförstådd gör gällande - *resande är av någon outgrundlig anledning en del av minoriteten romer - men resande är väl trots allt ändå inte romer?*

I boken fortsätter sedan Svanberg och Tydén att nämna just samma inventering av "tattare" som jag nu arbetar med. Socialstyrelsens nationella "tattarinventering" från 1943-44. I boken påstår man att inventeringen utgjordes av människor som "på mycket lösa grunder stämplades som "tattare"". Fortsatt hävdar författarna att "Den breda massan ville ha ett bottenskikt att se ner på". Det som är problematiskt är att denna gemensamma hållning bygger på forskning som knappast kan anses uppfylla rådande kriterier för att ens anses vara forskning. Källmaterialet är nämligen ytterst begränsat och knapphändigt. Det beklagliga är att samma förvrängda uppfattning om "tattare" lever kvar än idag.

År 2011 sände Sveriges radios ett program som handlade om "Jönköpingskravallerna"⁷ eller "tattarkravallerna" som de även kallades i samtida nyhetsrapportering år 1948. I radioprogrammet påpekades att man ska "akta sig" för att sammanställa ordet "tattare" med de resande. Därefter intervjuade Sveriges radio Hans Caldaras, i ett program som skulle handla om "tattarkravallerna". Det befängda i det hela var att kravallerna enbart rörde de resande och inte den kalderasha-romska gruppen, vilken Hans själv tillhör. Självklart måste det ha lett till viss förvirring hos lyssnarna, som jag rentav kan föreställa mig kom att tro att vissa i kravallerna inte var resande utan kalderasha-romer.

Jag här redogöra lite runt resultaten från mina undersökningar av Polisunderrättelser åren 1878-1945. I källorna framgår att man i slutet av 1800-talet använde flera epitet för resande. När vittnesmål i polisens skrivelser beskrev en person av resandesläkt användes omväxlande begrepp som skojare, "tattare" och "zigenare". Den ovanligaste benämningen jag stött på var "af vallackarerace". Från både privatpersoner och akademiker har det ibland hävdats att resande betraktades som "etniska svenskar" medan de främmande "zigenarna" betraktades som utländska - vilket inte alls stämmer överens med mina fynd i Polisunderrättelser. De som kallades "tattare" betraktades ofta som av en annan "race". Ett känt kriminalfall från 1910-talet visar på hur resande klumpades ihop med "främmande folk". Den 1 december 1913 mördades en apotekare i Hammarby, i Upplands Väsby utanför Stockholm. Initialt anhöll polisen två personer för det så kallade Hammarbymordet. De två huvudmisstänkta var de kringresande italienarna Biagio Valente och Guiseppa Jaconelli, som båda senare friades. Det intressanta runt utredningen är att ytterligare en man som figurerade bland tipsen var en resande från norra Sverige. I Januari 1914 kan man läsa i Polisunderrättelser; " *Enär hans utseende ej är olik den beskrivning, som lämnats på förövaren av Hammarbymordet, har han hörts ang. sin vistelse, vid tiden för detsamma och därvid uppgivit sig då hava vistats tillsammans med sin broder i Sundsvallstrakten.*"⁸. Det framgår alltså att den omnämnda "tattaren" togs för en med "sydländskt utseende" och inte för en av majoritetsbefolkningen.

De voro i sällskap med en mycket mörk, liten o. undersättsig qvinn, omkr. 40 år ql, o. antagl. af tattareslägt. Om de anträffas och innehafva

har grå ögon, sv. hår, ovalt ansigte o. synes vara af "tattareslägtet" har troligen åtkommit nämnda

mal och hustrun har utseende af att tillhöra det s. k. tattareslägtet. De kommo åkande på en

byggnad, svart hår, bruna ögon, rak näsa och ovalt ansigte. Båda tillhöra zigenareslägtet. Brolin och Carlsson böra, då de anträffas, häk-

Exempel på hur man använde tattare respektive zigenare-stämpeln i slutet av 1800-talet. Myndigheterna och Ortsbefolkningen visste oftast vilken grupp det var, inte vilken utstött och fattig som helst. Foto OBDR Visby.

I början av 1900-talet ökade användningen av ordet "tattare" kraftigt i Polisunderrättelser medan ord som skojare nästan helt försvann. Under 1900-talets första årtionde kallas resande omväxlande ibland "tattare" och ibland "zigenare", samtidigt kallas ibland kalderasha-romer "tattare". Polisen förefaller ha varit mycket noggranna med vem som var vem, vilket jag tolkar som att det fanns en slags praxis runt vilka begrepp som användes i polisens spaningsarbete och byråkrati, och inte minst vilka begreppen avsåg.

I min forskning har jag påbörjat att föra statistik över antalet fall där personer nämns som "tattare" i perioden 1878-1945. I nuläget är åren 1907-1945 helt kompletta. I mitt arbete och jag har valt personer som man kan identifiera i källorna med hjälp av de födelseuppgifter som lämnats. Här nämns både folk som "är tattare", "av tattartyp" eller "tros kunna vara av tattarsläkt". I ett fåtal fall används begreppen om kalderasha-romer och sådana fall har jag inte tagit med i statistiken. Totalt har jag kommit upp i 685 fall som identifierar personer som tattare. Någon enstaka person förekommer mer än en gång under olika år och av de 685 gånger "tattare" omnämns utgör 115 omnämndnaden personer som ännu är oidentifierade. Även här finns någon som förekommer mer än en gång. Av de oidentifierade är sannolikt en del resande medan andra bevisligen inte är resande själva men är personer som är gifta eller sammanboende med resande. Sedan så förekommer även personer som umgåtts med och levt bland resande. Några av de 115 oidentifierade personerna har angetts "möjligen kunna vara tattare" av polisen eller vittnen?

Oavsett vad slutresultatet kommer att visa så utgörs underrättelserna mellan 1907-1945 till åtminstone 83 % av personer som är etniska resande medan de övriga 17 % har inte fått stämplats som "tattare" av en slump. De är helt enkelt personer som figurerar i sammanhang med eller runt resande.

"Tattarinventeringen"

I början av 2015 sände Sveriges radio ett inslag¹⁰ om spelmannen Karl Herman Erlandsson och om andra romanifolk. I slutet hade man bjudit in forskaren Jan Selling som skulle förklara begreppet "tattare". Selling började tala om "tattarinventeringen" 1943-44 och visade sig ha samma hållning som författarna till *Tusen år av invandring* från 1992. Resonemanget som fördes var att den stora ökningen av antalet personer i "tattarinventeringen" från 1943-44, jämfört med en inventering som gjordes år 1923¹¹, berodde på att folk just stämplades som "tattare". Inventeringen från 1923 genomfördes av fattigvårdsstyrelsen och angav ett mycket lägre antal "tattare" i Sverige, nämligen 1583 individer. Selling gick vidare med att hävda att det "var bara en del av dom (som var registrerade i inventeringen. reds. anm.) som sågs sig ha med resandekulturen att göra". Då kan man fråga sig, hur hade denna Selling ha kommit fram till en sådan slutsats? Det enda rimliga jag kan tänka mig var att han byggde sitt utlåtande på den procent av romanitalande hushåll som förekom i inventeringen, vilket var ca 7 % av de registrerade - enligt angivarna.

Ett grundläggande problem när man forskar på och runt resande är att man inte kan bygga resonemang om människors etniska bakgrund genom att förlita sig på exempelvis ett så ytterst begränsat källmaterial som "tattarinventeringens" uppgifter om romani. Inom resandekulturen har det historiskt sett varit tabu att dela med sig av romani och även att tala romani öppet framför andra. Språket skulle så långt det gick hållas hemligt för utomstående. I "tattarinventeringen" anges många personer inte kunna tala romani och av de tio resande som Allan Etzler använder sig av i sin doktorsavhandling¹² anges endast en kunna tala romani på sitt registerkort i "tattarinventeringen". Det var Etzlers informant "B". I raden med frågan om det är "bekant om vederbörande använder sig av eller behärskar det s.k. "tattarspråket"?" står det skrivet "Delvis" med skrivmaskin. Sedan har någon skrivit dit ett "ja" med penna i marginalen. Utifrån Etzlers avhandling var det för mig solklart att "B" talade romani, men de som lämnade uppgifter till inventeringen kände bevisligen inte till det lika väl. På de övriga nio personernas registerkort står det att de inte behärskar romani, vilket de utifrån Etzlers doktorsavhandling

bevisligen gör. Exemplet visar tydligt att det inte går att dra sådana slutsatser som jag föreställer mig att Selling gjorde på ett så godtyckligt källmaterial.

3. Anses vederbörande vara av tattarsläkt

a) enligt en i orten sedan länge hävdvunnen uppfattning?Ja.....
 Hävdvunnen uppfattning.

b) på grund av från den övriga ortsbefolkningen avvikande utseende eller rasdrag?
 Delvis.

c) på grund av familjemedlemmarnas levnadssätt?Delvis.....

d) av andra skäl och i så fall vilka? ---

4. Är det bekant, om vederbörande använder sig av eller behärskar det s. k. tattarspråket?
 Delvis. ja

5. Är vederbörande i församlingsboken angiven såsom tattare?Nej.....
 (ja eller nej)

Frågor i inventeringen om de registrerade hushållen. Foto: Arvid Bergman

Vad säger själva inventeringen?

Om man går igenom inventeringen systematiskt så kan man med lite bakgrundskunskaper i de resandes genealogi ganska enkelt utröna att den absoluta majoriteten är av resandesläkt. Jag har ännu bara påbörjat arbetet med att sammanställa data från inventeringen, men då jag gått igenom olika län har jag kunnat fastslå att hushållen till största del består av personer av resandesläkt. Jag har här valt att gå igenom inventeringen hushållsvis.

I Stockholms stad består 13 av 14 registrerade hushåll av personer från resandesläkter. I ett hushåll förekommer även en person av kalderasha-romsk bakgrund.

Gävleborgs län finns 70 hushåll där 60 består av resande, personerna i de resterande 10 hushållen har inte identifierats än.

På Gotland är länets 2 registrerade "tattare" av resandesläkt.

I Stockholms län finns 68 hushåll av vilka 54 består av resandesläkter. De övriga har jag inte identifiera än.

I Norrbottens län finns 35 hushåll av vilka 26 består av resandesläkter. Flera finska romer flyttade in i slutet på 1800-talet och då de gifte sig med resande räknas de här in som resande. Resterande 9 hushåll har jag inte hunnit gå igenom än.

I Kopparbergs län finns 70 hushåll i vilka 55 består av resandesläkter. De övriga har jag inte hunnit med att utforska än, men består troligtvis av oidentifierade resande eller folk som förväxlats med resande på grund av efternamn som var kända bland resande.

I Västmanlands läns 28 hushåll består minst 20 hushåll av resandesläkter. I de övriga 8 hushållen kan man urskilja kända resandesläkters efternamn, men ej fastställa alla personers bakgrund. Även rykten kan ha bidragit till att buroar förväxlats med resande¹³. Länet har gått genom av forskaren Sebastian Casinge.

I Jönköpings län finns hela 122 hushåll varav 103 är resandehushåll. Just nu går jag igenom länet och siffran kommer sannolikt att stiga när jag är klar med att identifiera alla de registrerade i länet.

Hittills visar statistiken att av totalt 409 hushåll består 333 hushåll av resande, vilket är 81,4 %. Bland de oidentifierade hushållen finns med största sannolikhet ytterligare folk av resandesläkt och allt pekar på att socialstyrelsens "tattarinventering" 1943-44 är den största registrering av minoriteten romer som utförts i Sverige någonsin. Inte minst är den betydligt mer omfattande och systematiskt genomförd än Malmöpolisens olagliga "romaregister" som avslöjades av Dagens Nyheter 2013. Utifrån omfattning av och statens nedlagda resurser i "tattarinventeringen" är det tydligt att det var just var de resande som staten såg som ett samhällsproblem på 1940-talet.

En annan intressant sak är om man ser till de bostadsområden som inventeringen speglar. I vissa fall kan exempelvis en statsdel där ett flertal romanifolk bodde ha fått en bild av en "tattarstatsdel". En sådan bild kan mycket väl leva kvar än idag. Ett direkt exempel är att Stockholms läns registrerade hushåll med "tattare" till stor del var belägna utanför staden, i Solna. Idag kan man höra Hammarbys fotbollssupportrar skrika "Solna-tattare" när de i derbyn står inför AIK-supportrar från Solna. Mest troligt beror väl förmodligen detta på den befolkning av resandesläkt som förr bodde i Solna. Det sorgliga är att ingen som skriker det skällsordet idag verkar veta varför de skriker så. Av "tattarinventeringens" 19 registrerade hushåll i Solna är 17 hushåll bekräftade att de bestod av resandesläkter, de övriga två bestod antagligen av en oidentifierad resande och en person som varit gift med en resande.

Om man ska utgå från den genealogiska forskningen så kan man konstatera att de 17 hushållen härstammar från kända resandeanfäder som exempelvis Karl Gustaf Faltin (f 1811), Karl Magnus Erlandsson (f 1817), Per Jönsson Hellbom Lindgren¹⁴ (f ca 1685), Peter Nilsson (f ca 1690) osv.

Bild från Norra Långgatan 6 i Hagalund- Solna. Ett kvarter där flera resandefamiljer bodde. Fotograf T Sandor. Solna stads bildarkiv.

En annan sak som är väldigt viktigt är att kontrollera omständigheterna kring de så kallade "tattarkravallerna" 1948. Kravallerna handlade om en grupp människor ur majoritetsbefolkningen som gav sig på "tattare". Mediauppslaget gjorde händelsen känd över såväl Jönköping, där det utspelade sig, som över hela landet. Då genom artiklar i båda lokala och rikstäckande tidningar. Här har det också funnits en risk av att forskare som undersökt händelserna har hållit sig strikt till den konsensus som varit tongivande under efterkrigstiden och skadeverkningarna från det menar jag är stora. Inte minst framgår den skeva bilden av vad "tattare" egentligen är i Majgull Axelssons bok *Jag heter inte Miriam*. I romanen skriver hon "Svenskarna uppfann sina egna svartskallar efter kriget". Citatet är från ett stycke i romanen som rör kravallerna i Jönköping. Det visar på att även Majgull

Axelsson har lärt sig vad "tattare" är utifrån en föråldrad forskning som gör gällande att det inte fanns någon etnicitet kopplad till begreppet "tattare". Citatet blir utifrån dagens medvetenhet både förargligt och förolämpande. Dock menar jag att skulden inte får läggas på Majgull Axelsson, utan på den uppfattning om "tattare" som många forskare och andra förståsigpåare klamrat sig fast vid under det senaste århundradet.

Faktum är att det i Jönköping och området Öster, som har en central roll i kravallerna, fanns 53 st inventerade hushåll. Av dessa bestod minst 47 hushåll av resandesläkt. Rent procentuellt bestod alltså åtminstone 88,7 % av de registrerade hushållen av romanifolk. De övriga sex hushållen bestod både av folk som eventuellt var av resandesläkt, men som ännu är oidentifierade, och av folk som antagligen hade mycket med resande att göra. När "tattarkravallerna" i Jönköping omnämns i olika sammanhang så är ofta en adress på Västra Holmgatan central i händelseförloppet. Särskilt intressant är att det på adressen finns 6 hushåll som förekommer i "tattarinventeringen". I fem av hushållen är de inneboende av resandesläkt. I den sjätte och sista bostaden har jag ännu inte kunna utröna om hushållets registrerade personer var av resandesläkt eller ej. Dock påvisar det att minst 83,3 % av hushållen bestod av resande.

Västra Holmgatan i Jönköping år 1937. En aktuell gata under tattarkravallerna i Jönköping. Foto av Knut Björlingsson från Jönköpings läns museums hemsida.

I min artikel har jag, om än mycket kort, redovisat starka belägg för att myndigheternas användande av begreppet "tattare" i samtiden i allra högsta grad syftade på resande och inte på utstött "socialt slödder". Under mycket långt tid har ingen av forskare jag någonsin stött på publicerat något som visat att man bedrivit någon seriös forskning i ämnet. Istället har man anpassat sig till den felaktiga bilden av vad begreppet "tattare" innebar i samtiden och har därigenom bidragit till att man nästan helt lyckats med konststycket att utradera våra förfäder från historien. I kommande nummer kommer jag successivt gå igenom län för län mer systematiskt och betydligt djupare.

Avslutningsvis vill jag påtala att man kan inte läsa en bok blind och i sömnen, man måste använda sina ögon och vakna sinnen.

/ Arvid Bergman

Källor:

- 1 Bo Lindvall, Sebastian Casinge, Jon Pettersson, Gabriel Wallgren, Niklas Rosenbalck, Lilian Rosenheimer, Peder Andersson, Olof Bergström m.fl.
- 2 Heymowski, Adam. Swedish Travellers and Their Ancestry. Uppsala. 1969.
- 3 Lindvall, Bo. Anor från landsvägen, 2014: hur jag finner mina förfäder bland resandefolket. Och Casinge, Sebastian. Resandesläkter i Östhammar: och rättgångarna mot ett tjuvband av skojare 1801. Släktforskarnas årsbok 2008. - Båda böckerna är utgivna av Sveriges släktforskarförbund.
- 4 Författare till boken Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige. 1944.
- 5 Kungliga biblioteket. Heymowski. Acc 1970/153 1-5 Antavlor. Se N1 och R2.
- 6 Svanberg, Ingvar och Tydén, Mattias. Tusen år av invandring- En svensk kulturhistoria. 1992.

- 7 Sveriges radio- P3 dokumentär. Jönköpingskravallerna 1948. 2011-03-20.
- 8 Polisunderrättelser. 1914, Lördagen 28 mars.
- 9 Tack till Bo Lindvall och Sebastian Casinge för er hjälp med identifiering av personer.
- 10 Sveriges radio. Släktband. 2015-01-26. *Förföljd av dåligt rykte.*
- 11 SOU 1923:2. Förslag till Lag om Lösdrivares Behandling m.fl. Författningar. Del V av Fattigvårdslagstifningskommitténs betänkande. Socialdepartementet.
- 12 Etzler, Allan. Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige. Doktorsavhandling. Uppsala. 1944
- 13 Bo Lindvall. Anor från landsvägen. 2014. Sidan 102.
- 14 Minken, Anne. Tater i Norden før 1850. Doktorsavhandling, Universitetet i Tromsø. 2009.

OMEN SOM ÄR DÅLIGA OCH OMEN SOM ÄR GODA

av Hans Gyllenbäck-Berg

Kära resandevänner ,

det är ju allmänt känt, bland oss resande, att de flesta av oss under alla tider har varit väldigt vidskepliga. Därför tänkte jag i detta nummer av Dabbrikan berätta lite om sådan saker. Vidskepelse är ju i sig en del av våra seder och bruk så som många av Er kommer säkerligen att känna igen det jag skriver.

Resandes vidskeplighet har alltid funnits med oss och själv tycker jag att den är oerhört fascinerande.

Hur många har hört ordet schanja? Då med reservation för stavningen. Schanja betyder klia på romani och när det plötsligt börjar klia på vissa ställen så är det ett omen. Mycket snart kommer man att få budskap om något. Det kan vara någon bra eller dåligt, kanske rentav något mycket sorgligt. Vidskepligheten är fortfarande vanlig och ses som tecken om något förestående för många resande. Klia i ansiktet eller i näsan, utan att man är förkyld vill säga, så är det omen av olika slag. När det schanjar i vaschta'na, kliar i händerna, så rör det sig alltid om pengar. Kliar det i vänsternäven så tar något från dig och och kliar det i höger hand så lär du snart få in pengar. Denna vidskepelse har jag även stött på hos människor från Mellanöstern, så det är säkert en mycket gammal vidskepelse.

Vi har alltid kunnat uppleva speciella situationer och upplevelser som något, tecken på att något mycket positivt eller mycket negativt snart kommer att hända oss eller våra närstående, det kan vara ett se ett visst djur eller någon person som har ett annorlunda beteende, någon annorlunda händelse eller liknande.

Det är också så att samma upplevelser kan ha olika betydelser och att resande från olika bygder i Sverige och i utlandet inte tolkar dessa omen på fullt samma sätt. Dock så ingår det ändå i de resandes esoteriska tänkande, så brukar vi ibland skapa våra egna omen, därav divergensen.

I vår familj och släkt har vi alltid sett ekorrar som det mest turframkallande lilla djur som finns, och som vi ju också är lite sällsynta - man ser dem inte precis varje dag.

Min mormor som kom ifrån den tyska sintisläkten Herzberg älskade dessa små pigga varelser. Jag är själv mycket vidskeplig och likaså är min hustru, som har sitt ursprung i de finska romerna. Vi kan nog bestämt säga att vi har empirisk inställning till vår vidskepelse.

Numer har jag uppnått pensionsåldern men i mitt tidigare yrkesverksamma liv var jag verksam inom en rad sektorer. Jag ett ganska bra internationellt kontaktnät med människor i finansvärlden och många av dem var goda vänner som jag ibland har det stora nöjet att få umgås med än, de känner till mitt ursprung och vårt folks vidskeplighet. Det jag nu ska berätta om här handlar om dessa människors nuvarande affärsverksamheter. Själv var jag länge involverad i global handel och kom då i kontakt med en många olika människor från många olika kulturer runtom i världen. Jag involverades då som regel som konsult i affärsuppgörelser mellan nationella bolag som riktade in sig på den globala marknaden. Ibland inte blev ledde arbetet till uppgörelser och ibland blev det inte av någonting alls i slutändan.

Vid ett tillfälle för en del år sedan tillbaka involverades jag i en uppgörelse där affärsmän från Singapore som skulle genomföra en rad affärer med bolag i olika länder utanför Asien. Processen att få alla dokument, licenser och tillstånd klarerade var mödosam och kostnadskrävande. Jag hade kommit fram till att arbetet som jag hade lagt ned nog inte skulle generera någon ersättning överhuvudtaget. Allt hade tagit alldeles för lång tid i anspråk affären nog inte skulle kunna avsluta. Under månader hade jag investerat en hel del i resor och många timmars arbete. Ja, de flesta skulle nog svimma om de bara fick höra hur mycket bara telefonsamtalen hade kostat. Affären var för mig som konsult helt provisionsbaserad och när alla bitar skulle falla på plats så skulle affären ge en god avkastning. Jag var mäkta frustrerad över hur sakta kvarnarna malde i andra länder. Allt som hade stått i min makt hade jag gjort och besvikelsen över tid, arbete och pengar jag upplevde som helt bortkastade gjorde att jag var en hårsman från att meddela att jag skulle hoppa av uppdraget. En dag tog jag telefonen och skulle ringa och meddela att jag skulle hoppa av uppdraget, men av någon anledning lade jag på telefonen efter att jag hade slagit ett mycket långt telefonnummer.

Foto av Ray eye

Några dagar efter ovan nämnda hade jag i princip gett upp och det gick inte hitta någon lösning på det hela. På morgonen sade jag till min fru att jag inte kan fortsätta längre. En stund därefter gick hon iväg för att hämta vår bil som stod parkerad intill ett litet skogsparti ca 100 m från vår bostad. Hon öppnade förardörren och satte sig på förarstolen, men hann inte stänga dörren. Döm om hennes förvåning när en liten brun ekorre med yvig svans och pigga ögon helt plötsligt hoppade in i bilen. Helt orädd satte sig den lilla ekorren på instrumentbrädan och tittade på henne, min fru satt hel stilla och begrundade detta lilla omen om att något positivt som skulle ske. Den lilla ekorren hoppade runt lite i bilen och satte sig några sekunder igen på instrumentbrädan tittade henne lite finurligt i ögonen. Sedan hoppade den ur bilen och försvann in bland träden.

Min fru fylldes av ett lyckorus och det tog en stund innan hon hämtat sig från händelsen. Hon hade ju förstås tagit händelsen som ett positivt omen. Hon visste ju liksom jag att ekorren som visar sig så kommer med ett budskap och skyndade hon sig hem för att berätta vad som hänt. Jag visste direkt att något stort var på gång men kunde inte riktigt förstå vad det skulle vara. Det kunde ju aldrig vara affären i Singapore, som bara verkade gå längre och längre in i en återvändsgränd för varje dag som gick.

Vi kokade lite kaffe och pratade om det som nyss hänt och plötsligt ringer telefonen. Det var en av mina medarbetare som full av lycka ville meddela att den besvärliga affär vi lagt så mycket tid och möda på äntligen hade fått klartecken. Alla dokument, tillstånd och licenser var klara, allt hade ordnat sig för oss alla och lyckan var total.

Hela den sista tiden hade inte slitit på bara mig utan även på mina affärskolleger. Det är ju inte roligt för någon när man anstränger sig allt vad man bara kan, men vad man än gör så fungerar inget. Sådan skulle nog fler än jag vilja beteckna som ren otur. När oturen visar sig så är det bara att rida ut stormen och vänta på att turen ske vända. Och när detta väl skedde så visade detta sig genom vår lilla ekorre. När jag berättade om detta omen för mina kamrater skrattade de hjärtligt.

Men var vår lilla älskade ekorre som kom med beskedet vägen? Han var ju trots allt den förste som kom för att ge oss besked. Ja, ingen av oss har sett av honom igen sedan dess.

För den som kanske inte tror på det oförklarliga låter händelsen kanske som en slumpartad händelse, som en på miljonen eller en på miljarden. Men jag som är uppväxt i vår romanokultur vet med mig att ekorren kom med besked om något som är något av det bästa som hänt mig skulle hända.

Detta var ett lyckligt omen som vi aldrig glömmer, hade tänkt skriva om ett annat omen som hände för en tid tillbaks men det skulle dränera lyckan på ovan nämnda historia så det får vi ta en annan gång.

Här vill jag sluta min lilla berättelse, som jag hoppas att Ni uppskattade, och om inget annat så speglar den lite av hur de flesta av oss resande tänker.

Med detta önskar jag Er alla en skön höst,

Hans Gyllenbäck-Berg

Foto Magnus Johansson

Många romer fick inte rösta förrän 1959...

- Låter inte det lite konstigt?

Under ledordet **vår demokrati - värd att värna varje dag**, har regeringen har tillsatt en kommissionen Demokratin 100 år som leds av den tidigare riksdagsmannen Peter Örn. Den 25 april deltog jag som företrädare för Sällskapet i ett samrådsmöte med kommissionen i Stockholm. Man hade som hade bjudit in olika minoritetsorganisationer och började med att tala om hur fantastisk demokratin är och att den måste värnas om då den utmanas av odemokratiska krafter. Jag satt tyst och lyssnade på vad de övriga mötesdeltagarna sade. Slutligen vände sig Peter Örn till mig och sade; Du säger inget Jon, vad tänker du?

Jag svarade; "Ja, jag vet inte riktigt vad jag ska tänka. Förvisso låter det ju fint med demokrati, men för mig som del av en minoritetsgrupp som i det demokratiska Sverige blivit föremål för en politik som tillkommit på demokratisk väg - där man stiftat lagar på demokratisk väg - och där man genom demokratiska beslut inrättade ett rasbiologiskt institut som kategoriserade min folkgrupp som mänskligt avfall - och som på demokratisk väg beslutade att registrera hela min folkgrupp i ett nationellt register - som sedan kunde användas för att systematiskt tvångsomhändertaga barn på mycket lösa eller inga grunder, för att sedan omplacera dem utanför gruppen - hos folk som inte sällan utsatte dem för alla möjliga slags vidriga övergrepp - eller för att internera vuxna i psykiatri eller på fängelser där de sedan både utsattes för ingrepp som sterilisering - med stöd av en demokratiskt framröstad steriliseringslagstiftning - just för att de tillhörde den folkgrupp som jag tillhör. Ja, då vet jag inte riktigt vad jag ska säga om demokrati - vi verkar ju som folkgrupp faktiskt ha haft det betydligt bättre under den gamla monarkin."§

Peter Örn var nog inte riktigt beredd att höra mina funderingar och jag undrar om han inte ångrade sig för att han frågat mig vad jag tänkte. Under nämndes att vissa människor inte fick rösta förrän så sent som 1989, bland dessa fanns romerna som sades inte hade fått rösta förrän på 60-talet. Jag påpekade att denna ganska vitt spridda uppfattning inte är helt överensstämmande med sanningen.

Myndigheten Forum för levande historia är bara en av alla de som sprider budskapet att romer inte fick rösta förrän någon gång runt mitten av 1900-talet. I fjol hade myndigheten en adventskalender på Facebook som bestod av ett nytt dagligt inlägg som hade någon slags budskap. Den 17 december var adventsbudskapet att det just på dagen för 100 år sedan som riksdagen beslutade att införa en allmän rösträtt i Sverige. Av inlägget framgick också att många romer inte fick rösta förrän 1959. Stämmer det verkligen? Nja, beroende på hur man ser det så gör det nog inte det.

Forum för Levande Historias påstående är milt sagt bekymmersamt. Inte minst då det kommer från en myndighet, men vad menar myndigheten egentligen med "många romer"? Är det många baserat på antalet "tattare" och "zigenare" i det dåtida Sverige? Menar man såväl "tattare" som "zigenare" eller enbart de dåtida "zigenarna" - kalderasha-romerna? Förmodligen avser man det sistnämnda! Trots det kan man fundera över om det överhuvudtaget finns någon sanningshalt i påståendet att romer - dvs. De som under 1900-talet kallades "zigenare" - inte fick rösta? Fanns det isåfall en lagtext med en paragraf som

Fakta om begreppet romer:

Begreppet romer används sedan i och med minoritetserkännandet år 2000 och innefattar samtliga av landets idag förekommande så kallade romska grupper, därmed även resande. För vissa historiskt sett östeuropeiska romska grupp är rom ett etnonym vilket det inte för historiskt sett västeuropeiska grupper. Majoriteten av Sveriges idag före-kommande romska grupper har invandrat till Sverige sedan 1900-talets andra hälft. Sedan 1500- och 1600-talet har Sveriges romska population utvecklats till resande i dagens Sverige och till finska romer i dagens Finland, som före 1809 var de östra delarna av Sverige. Vid tiden runt sekelskiftet till 1900-talet invandrade ett fåtal kalderasha-romska familjer till Sverige. Deras ursprungsregion låg i trakterna runt dagens Rumänien. Begreppen "tattare" och "zigenare" var före kalderasha-romernas invandring synonyma begrepp. Sedan första världskrigets utbrott år 1914 och till år 1954 rådde invandringsförbud för utländska "zigenare". Under perioden fanns därmed egentligen endast två romska grupper i landet - resande och kalderasha-romer. De resande kallades "tattare" av sin omgivning och var enligt statliga inventeringar från 1940-talet runt 10.000 personer medan de ganska nyinvandrade "zigenarna" var under 500 personer till antalet. De två grupperna behandlades i statlig politik som två olika folkslag. Sedan invandringsförbudet upphävdes år 1954 har landet genom invandring fått en tillökning av en rad romska grupper som tidigare inte har funnits i landet. Före minoritets-erkännandet år 2000 ansågs "tattare" och "zigenare" både i juridisk och politisk mening, liksom av folk generellt, utgöra som två separata folkslag. Idag ingår i samtliga romska grupper i minoriteten romer oavsett hur länge gruppen har funnits i landet och alla behandlas inom samma minoritets-lagstiftning.

uttryckligen förbjöd "zigenare" från att rösta? Och hade överhuvudtaget romerna själva en önskan att rösta? Finns det i så fall någon dokumenterad situation där "zigenare" blir avvisade från vallokaler eller dylikt? Ett påstående som det Forum för Levande Historia far med väcker naturligtvis en mängd följdfrågor, men de ger inga svar. Därför ska vi försöka att gå till botten med påståendet och reda ut lite runt frågan om romer, dvs. "zigenare", fick eller inte rösta, och isåfall - varför? Någon lagstiftning som förbjuder "tattare" eller "zigenare" från att rösta har jag i vart fall aldrig stött på.

En förutsättning för att få rösta i riksdagsval är att man är svensk medborgare. Som folkbokförd i Sverige får man rösta i landstings-, kommun och kyrkoval men inte i riksdagsval. Så är det idag och så var det även när demokratin föddes för snart 100 år sedan. Dock finns en illusion om att romer inte tilläts rösta och man kan fråga sig vad ett sådant påstående bygger på. Jag kan mycket väl tänka mig varifrån påståendet kommer, då jag personligen hört romer komma med liknande utsagor många gånger. Men, vilken slags källkritiskt granskning har myndigheten genomfört?

Rösträtt till de olika valen

För att ha rösträtt måste du ha fyllt 18 år senast på valdagen. Det gäller vid alla val. Dessutom finns särskilda regler för de olika valen.

 Val till riksdagen

Du har rösträtt till riksdagen om du är:

- 18 år senast på valdagen,
- svensk medborgare och är eller har varit folkbokförd i Sverige.

Skärmdump från valmyndighetens webbsida

Den allmänna rösträtten är ju egentligen ett ganska nytt fenomen. Om man ska se till vår femhundraåriga historia i landet så har rösträtten bara funnits till under den senaste femtedelen av vår totala tid i landet och det är knappast någon hemlighet att samhällsförändringar och nymodigheter inte anammas lika fort av alla samhällsmedborgare. Själv kan jag bara se hur vissa i min direkt omgivning konstant eftertraktar att vara uppdaterade i den senaste utvecklingen i fråga om kanske teknik eller mode. Andra bryr sig inte det minsta om nymodigheter och har kanske inte ens en smartphone. Skulle det vara annorlunda med ett nytt fenomen som allmän rösträtt? I synnerhet om man tillhör en minoritetsbefolkning som i mångt och mycket är ganska illa behandlad av de politiker man plötsligt får rätt att rösta på? Vill man ens delta i allmänna val? Min egen erfarenhet från äldre släktingar är den att några både röstade och var politiskt aktiva sedan ganska långt tid tillbaka. Samtidigt så fanns det de som inte bryr sig om politik och val överhuvudtaget. Sedan kan jag också undra över om folk gick man ur huse och röstade år 1921 när det blev allmän rösträtt. I ärlighetens namn har det ju alltid funnits så kallade soffliggare. I exempelvis förra riksdagsvalet röstade 6.535.271 av 7.495.936 röstberättigade, enligt **valmyndighetens** hemsida. Alltså avstod 960.665 personer, nästan en miljon eller 12,82 % av Sveriges röstberättigade, från att rösta. Om man tittar i Kungliga statistiska centralbyråns officiella statistik över riksdagsvalet år 1921, utgiven 1922, så framgår följande: Antalet röstberättigade i procent av folkmängden utgjorde för hela riket 54,2%. Folkmängden i riket var vid valet 5.954.316 personer och antalet sammanräknade giltiga röster uppgick till 1.741.952 st. Det var alltså endast 29,3 % av befolkningens röster som var giltiga. Dessutom var det inte mer än 3.296.250 som var röstberättigade. Det går även att läsa: *"I röstlängderna skall för varje person, som icke är röstberättigad, även antecknas anledningen härtill, varigenom det varit möjligt att vid*

röstlängdernas bearbetning även erhålla uppgift på antalet personer, som på grund av varje särskild diskvalifikationsgrund förlorat sin rösträtt. Då en person saknat rösträtt av mer än en anledning, har han hänförs under den diskvalifikationsgrund, som ansetts vara den viktigaste och som i tabellerna upptagits först. Så t. ex. har en person av främmande nationalitet, som är omyndig, räknats såsom utländsk undersåte. Under annan anledning hava förts sådana fall, där icke betalda utskylder anförs såsom hinder för politisk rösträtt. Hänsyn till dylika hinder har dock endast tagits ifall genom strykningar eller anmärkningar i röst- längden otvetydigt framgått, att personerna i fråga upptagits såsom icke röstberättigade.

Enligt § 16 riksdagsordningen, såsom densamma vid innevarande val lyder, tillkommer rösträtt till riksdagens andra kammare varje svensk man och kvinna från och med kalenderåret näst efter det, varunder han eller hon uppnått tjugotre års ålder, med undantag för

- a) den, som står under förmynderskap eller är i konkurstillstånd;
- b) den, som är av allmänna fattigvården omhändertagen för varaktig försörjning;
- c) den, som är från valrätten utesluten på grund av honom ådömd straffpåföljd;
- d) värnpliktig, som icke fullgjort honom till och med utgången av sistförflutna kalenderåret åliggande värnpliktsövningar.

I ljuset av detta kan jag inte låta bli att undra över hur många ur minoriteten romer det var som ens brydde sig om en majoritetsbefolklig angelägenhet som att rösta. Nåja, men det var inte det frågan handlade om, utan: Fick eller fick romer inte rösta?

Svenskt medborgarskap har hela tiden varit en grundläggande förutsättning för att kunna rösta. Detta skulle jag nog snarare tro är den huvudsakliga problematik som ligger till grund för Forum för Levande Historias påstående. För 100 år sedan var det nog väldigt oklart om landets "zigenare" var svenska medborgare och därmed hade rösträtt. Utan att undersöka organisationen runt riksdagsvalet för 100 år sedan så kan jag ana att man liksom idag fick någon slags röstkort eller fanns upptagen i en röstlängd. I så fall skulle var intressanta att få ta del av sådana. Rätten att få rösta i riksdagsval är villkorat av att man har ett svenskt medborgarskap, däremot får man som utländsk medborgare rösta i exempelvis kyrko-, kommun- och landstingsval. Det är således snarare frågan om "zigenarnas" svenska medborgarskap man bör titta närmre på.

Det svenska medborgarskapet i den form som vi idag känner till det, med ett svenskt pass där innehavarens personuppgifter och foto ligger bakom ett plastfolie har inte funnits i alla tider. Fotografier var inte ens varje mans egendom för 100 år sedan och passen hade ursprungligen inga fotografier. I Sverige upphävdes år 1860 ett flerhundraårigt passtvang för inrikes resor och folk hade stora friheter att röra sig utan passhandlingar i såväl Sverige som på den europeiska kontinenten. Se Drabbrikan nr 8. Två år innan passtvangen upphävs utfärdas en kunglig förordning som reglerar hur svenskt medborgarskap kan erhållas av utlänning. *Kong. Maj:ts nådiga Förordning angående ordningen och vilkoren för utländsk mans upptagande till Svensk medborgare; Gifven Stockholms Slott den 27 februari 1858.*

380 gilla-markeringar

riksarkivet_sverige När det gäller själva passbilden sker fotoograferingen nuförtiden på passexpeditionen och det är nog rätt ofta som vi inte blir helt nöjda med den. Man ska stå på ett visst sätt, titta rakt in i kameran, försöka att inte blunda och inte le för mycket. Annat var det förr. När operasångerskan Birgit Nilsson ansökte om sitt första pass 1946 använde hon en vacker porträttbild som ser ut att vara tagen i enateljé. Birgit Nilsson debuterade 1945 på Operan i Stockholm, men hennes internationella karriär tog fart först på 1950-talet. Hennes föräldrahem fanns i Skåne med närhet till kontinenten och det fanns kanske anledning för henne att resa utanför Sverige innan dess.

Fem kända svenskar, som också är avbildade på våra sedlar, har denna vecka fått illustrera en del av den äldre passhanteringen i Sverige och vad som kan sparas i arkiven.

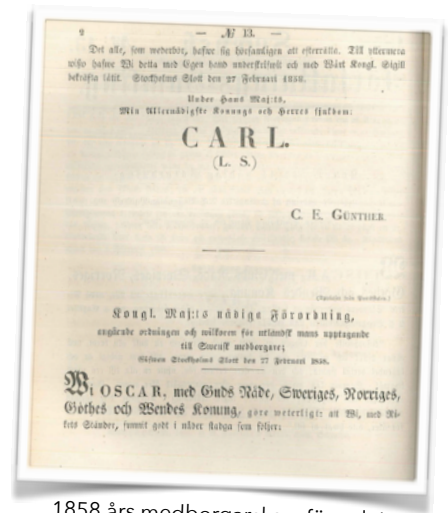
Riksarkivet Arninge tackar härmed för sig och önskar trevlig helg!

#riksarkivet #riksarkivetArninge #arkiv #archives #passansökan #birgitnilsson

Avbild från Riksarkivets Instagram operasångerskan Birgit Nilssons pass från 1946

För att bli svensk medborgare skulle man enligt § 1 söka medborgarskap hos kungen och villkoren för den sökande var enligt § 2 att denne; uppnått 21 års ålder; eger god frejd; varit boende i trenne år i Riket; har utväg att sig försörja. Ansökningar skulle enligt § 3 bifogas bevis om den sökandes ålder och från vilket land den sökande är. Vidare skulle information om på vilken eller vilka orter den sökande bott sedan han ankom till landet. Slutligen skulle handlingar som berättade om hans frejd, dvs. anseende, och trosbekännelse bifogas. Den som beviljas svensk medborgarskap upphör att vara främmande makts undersåte och ska "tros- och huldhetssed såsom Svensk medborgare aflägga".

När första världskriget bröt ut år 1914 infördes olika slags bestämmelser om att människor skulle kunna identifiera sig. Ett pass där personens nationalitet och utseende framgick var att föredra. Passtvang infördes som en tillfällig skyddsåtgärd utifrån den rädsla man hade att spioner, sabotörer och andra oroselement från ett land skulle verka i ett annat. Nationernas förbund, som på sätt och vis var en föregångare till Förenta nationerna, höll år 1920 en konferens i Paris. Konferensens deltagande medlemsländer enades om att man skulle upprätta nationella passhandlingar i form av ett häfte. I detta skulle personens namn och kännetecken framgå. Handlingarna skulle också vara giltiga i minst två och max fem år samt vara utfärdade på två språk. Sedan år 1926-27 började passen i allt högre grad förses med fotografier av passinnehavaren. Första världskriget medförde att en rad gamla stater upphörde att existera och samtidigt föddes en rad nya länder och nationer. Gränser drogs om och ofantligt många européer hade helt plötsligt nya nationstillhörigheter, men väldigt många blev också statslösa.

1858 års medborgarskapsförordning

Varför detta är relevant i frågan om romers rösträtt så är det just för att stora förändringar sker över hela Europa i den tid då vi får en ny tillkommen romsk grupp i landet. Det är några få kalderasha-romska familjer som troligtvis härrör från något av de rumänsktalande områdena i 1800-talets Valakiet, Moldavien eller Transsylvanien. De första av dem har kommit strax före det att Sverige får en ny medborgarskapslag år 1894. En lag som sedan uppdateras år 1924. Den svenska befolkningen har historiskt sett betecknats som undersåtar till konungen, men i perioden tiden försvinner begreppet undersåte ersätts av begreppet medborgare. Frågan är då, vem kan anses vara svensk medborgare? Det svenska medborgarskapet bygger i sig på härstamningsprincipen, vilket gör gällande att föräldrarnas medborgarskap avgör vilket medborgarskap barnen får. Därför blev ej barn som föddes i Sverige per automatik svenska medborgare så länge inte föräldrarna redan var det. Kanske var det i samtiden inte så väsentligt för den enskilde, men vikten av medborgarskapet förefaller ha ökat runt de två världskrigen, 1914-1918 och 1939-1945, och i och med arbetskraftsinvandringen som tog fart under den senare hälften av förra århundradet. Därav uppdateras också medborgarskapslagen år 1951.

I Svensk Juristtidning publicerades år **1956** och **1964** två omfattande artiklar om medborgarskapslagen och dess praxis. Artiklarna skrevs av en herre vid namn Olle Hellberg som först var kanslissekreterare och sedan byrådirektör för Justitiedepartementets medborgarskapsbyrå, statens beslutsfattande organ i medborgarskapsfrågor. I sina två artiklar går Hellberg igenom praxis rörande den samtida medborgarskapslag som trädde i kraft den 1 januari 1951 och ger samtidigt viss bakgrund till tidigare lagstiftning. Tydligt är att svenskt medborgarskap inte beviljas till vem som helst och hur lättvindigt som helst. Medborgarskap måste man också ansöka om hos länsstyrelsen och i grunden finns villkor som den sökande måste uppfylla för att kunna beviljas svenskt medborgarskap. I 1951 års medborgarskapslag § 6 framgår att det finns fyra så kallade naturalisationsvillkor som ska uppfyllas för att en utlänning ska kunna beviljas svenskt medborgarskap. Den sökande utlänningen ska ha fyllt 18 år vilket är en sänkning från tidigare gräns på 21 år och; att han sedan sju år har sin hemvist här i riket; att han fört en hederlig vandel samt att han har möjlighet att försörja sig och sin familj. Olle Hellberg förklarar om den praxis som råder i

behandling av ansökningar. Intressant är att se hur staten resonerar runt barn vars ena förälder är utlänning och den andra är svensk. Barn till svensk far och utländsk mor blir i stort sett svensk medborgare per automatik, medan det inte är lika enkelt om fadern är utlänning och modern svenska.

I andra stycket i lagens sjätte paragraf framgår att dispens ska kunna ges. Dispens har i praxis endast undantagsvis getts rörande kravet på sju års obrutet hemvist i riket, enligt Hellberg, men däremot i viss utsträckning gällande de tre övriga naturalisationsvillkoren. Lagen har ingen övre åldersgräns vilket medfört att till och med personer i nittioårsåldern har beviljats svenskt medborgarskap. Ogifta barn under 18 år har så gott som undantagslöst fått medborgarskap tillsammans med föräldrarna. Om fadern blir svensk medborgare brukar beslutet omfatta barn i äktenskap, medan utomäktenskapliga barn behandlas tillsammans med modern. Hellberg skriver att kravet på sju års hemvist i riket grundar sig på tidigare praxis. I äldre lagstiftning stadgades endast fem års hemvist, eller rentav tre års i 1858 års förordning, vilket tolkades som en minimitid. Medborgare i andra nordiska länder och utlänningar som genom släktskap eller på annat sätt hade en särskild anknytning till Sverige kunde få medborgarskap efter fem år. Av andra utlänningar fordrades sju år och under krigsåren krävdes ända upp till tio års hemvist i landet.

Tolkningen av lagens hemvistkrav var att sökanden skulle ha hunnit leva sig in i svenska förhållanden som språk, tänkesätt, styrelseskick och det svenska samhällets struktur. Dispens från hemvistkravet hade regelmässigt getts danska, isländska och norska medborgare samt finlandssvenskar och andra personer som tillhörde vad Hellberg kallar - svenska folkspillror utomlands, när den sökanden hade vistats i fem år i Sverige. En dispensgrund var särskilt uttryckt i lagen. I fall det medförde gagn för riket att en utlänning upptogs som svensk medborgare så gavs dispens rörande hemvistkravet. Det kunde vara vetenskapsmän, akademiker, läkare, ingenjörer eller någon med specialkunskaper för industrin osv. Alltså individer med specialkunskaper som Sverige hade nytta av.

Vidare utvecklar Hellberg att vissa yrkesgrupper bland utlänningar i Sverige på grund av sin verksamhet kunde ha svårt att uppnå kvalifikationstiden för vinnande av medborgarskap. Detta gällde exempelvis sjömän samt teater- och cirkusartister. Av den senare kategorien förekom relativt få fall bland de sökande, de flesta var sjömän och sjöbefäl. Här kommer vi i just in i ett yrkesområde som rörde en betydande del av de "zigenare" som levde i landet sedan tiden runt sekelskiftet 1800-/1900-talet. Samtida dokument tyder på att ganska många av dem försörjde sig genom verksamheter som sannolikt inräknades i denna yrkeskategori. Eventuellt kan det även ha medfört besvär i en eventuell ansökan om svenskt medborgarskap utifrån villkoret att den sökande skulle kunna uppvisa en hederlig vandel. Hellberg skriver också att det svårt att tala om någon praxis rörande vad hederlig vandel innebar i praktiken, men att man i "icke ringa utsträckning" har gett dispens på kravet på försörjningsförmåga. Vid prövning av sökandens möjlighet att försörja sig och sin familj har man inte enbart sett till uppgifter om inkomst och förmögenhetsförhållanden. Främst har man sett om sökanden kunde klara sig själv utan att ligga socialtjänsten till last och om denne fullgjort sin skattskyldighet. Ett kriterium på bristande försörjningsförmåga har däremot ansetts vara oreglerade skulder till det allmänna, såsom restskatt och böter, som en sökande inte förmått sig att betala under en längre period. I sin andra artikel år 1964 skriver Hellberg; *villkoret »fört en hederlig vandel» är tämligen svårtolkat, vilket icke minst avspeglat sig i praxis. Bokstavligen torde lagens ord täcka endast karaktäregenskaper, som röra en persons heder, men i och för sig hederliga människor visa i livet ofta beteenden, vilka medföra avståndstaganden och fördömanden från skilda samhällsmedlemmars sida. Den naturalisationssökandes allmänna skötsamhet på arbetsplatser och i hyresförhållanden har även beaktats, men under senare år har mera sällan enbart anmärkning från hyresvärd eller arbetsgivare medfört avslag på en ansökan, om övriga naturalisationsvillkor varit uppfyllda.*

Ansökningar kan vara så varierande att man i stort sett aldrig kom att pröva två helt identiska fall, skriver Hellberg, och att; *Grova brott ansågs som naturalisationshinder även om avsevärd tid hade förflutit mellan då brottet begåtts och ansökningstillfället. Bötesstraff för enstaka småföreseelser hade inte varit till hinder för*

medborgarskapet, såvida inte upprepade förseelser hade rapporterats under en tid som låg nära inpå ansökningens prövning. I sådana fall hade ansökningar fått avslag på grund av att man såg det som att den sökande var nonchalant eller obenägen att rätta sig efter svenska lagar och förordningar. Avslagsbeslut kunde även bygga på uttalanden från arbetsgivare, hyresvärdar eller affärsförbindelser som tydde på att den sökande gjort sig känd för olämpligt uppträdande, ovilja att göra rätt för sig, mindre sunda affärsmetoder eller dylikt. Praxis var dock att sådan personer som stannade kvar i landet, trots att den inte ansågs som önskvärd, till slut brukade få svenskt medborgarskap.

Utifrån vad som framgår ovan kan det inte ha varit helt enkelt att ens fastslå om landets "zigenare" var svenska medborgare eller ej och därmed inte heller om någon av dem var röstberättigad. Hellberg skriver; "många i Sverige födda utlänningar ha sig själva ovetande före d. 1 jan. 1951 förvärvat svenskt medborgarskap vid 22 års ålder genom *increscens* på grund av stadgande i 2 § i såväl 1894 som 1924 års Medborgarskapslagar". Den som var född i Sverige och som fyllt 22 år före den 1 januari år 1951 var per automatik svensk medborgare utifrån Medborgarskapslagen 1924 § 2 - *Utländsk man eller utländsk ogift kvinna, som är född här i riket och oavbrutet här haft sitt hemvist, blir svensk medborgare vid uppnådd ålder av tjugutvå år*. Dock tolkar jag det som att personen då måste vara född efter det att lagen trädde i kraft.

Jag skulle inte förvånas om det var med vetskapen om detta som Gunnar Sträng i en debatt i riksdagens andra kammare den 13 maj 1952 säger; *de uppskattningsvis 700 svenska medborgare, som är kända som zigenare, har samma rättigheter och skyldigheter som andra svenskar*. Jag har själv hört kalderasha-romer vid flera tillfällen påstå att de först blev erkända som svenska medborgare på 50-talet och utifrån Gunnar Strängs uttalande kan man ju kanske tolka det som så. Fast om man istället beaktar historiska lagstiftningar och levnadsförhållanden så kan man istället säga att det tidigare rådde oklarheter om huruvida "zigenarna" i Sverige faktiskt var svensk medborgare eller ej. Om de samtida "zigenarna" överhuvudtaget själv brydde sig om vilket ska jag inte spekulera kring. Däremot var det förmodligen inte helt enkelt att fastslå vilket medborgarskap "zigenarna" skulle ha om inte svenskt.

Lagstiftningar har ju alltid, liksom idag, en tendens att stiftas, uppdateras och ersättas av nya. Likaså gäller runt medborgarskapet. Exempelvis fordrades under vissa perioder för utlandsfödda både handlingar som styrkte den enskildes födelseplats och datum, befintligt medborgarskap och att denna avsagt sig detta samt ett intyg på den sökandens kunskaper i svenska språket. Samtidigt fanns det människor som var födda i länder som helt enkelt inte existerade längre och därmed egentligen var statslösa. För att lättare förstå hur komplicerad situationen måste ha varit rörande "zigenarnas" medborgarskap ska jag titta närmre på ett par familjer som exempel.

Johan Dimitri Taikon var en man som under mitten av förra århundradet blev känd som "zigenarhövding". Olof Gjerdman och Erik Ljungberg publicerade år 1963 förmodligen världens främsta verk på varietetens kalderash-romani med namnet; *THE LANGUAGE OF THE SWEDISH COPPERSMITH GIPSY JOHAN DIMITRI TAIKON*. I år 1940-års folkräkning finner jag Johan Dimitri Taikon skriven på Uppsala domkyrkoförsamling tillsammans med fyra av sina söner. Hans huvudyrke står skrivet som kopparslagare och tivoliägare. Barnen anges vara "medhjälpande familjemedlem". I de folkräkningar som genomfördes i Sverige vart tionde år återfinns de flesta av landets "zigenare", men inte alla. Man är ofta mantalsskrivna familjevis på olika orter och inte sällan står det antecknat "obefintlig" efter deras namn. Det betyder att de är skrivna på adressen men befinner sig där inte, vilket ju inte är så konstigt om man är tivoliägare som Johan Dimitri Taikon.

Johan Dimitri	79 ²⁰ 5	Stollnas Gb.	1	Kopparslag - tivoliäg.
"	15 ¹⁹ 8	Stangerind. köp.	1	medhj. fam. medl.
"	21 ²⁵ 3	Fettlands Gb.	1	" "
"	23 ¹⁷ 6	Othems Gb.	1	" "
"	27 ²³ 7	Nordmaling	1/4	" "

Bild: Utdrag ur Uppsala församlingsbok den 31 december år 1941

De fyra barnen är alla födda 1900-talet. Närmare bestämt -15, -21, -23 och -27, vilket betyder att de är mellan 25 och 13 år gamla vid tidpunkten. Den äldsta sonen är född i Norge medan de resterande är födda i Sverige. Enligt de medborgarlagstiftningar som gällt sedan Johan Dimitri Taikons föräldrar kom till Sverige så har olika förutsättning getts för att han själv ska kunna bli svensk medborgare och därmed också bli röstberättigad i de val som ägt rum från år 1921 och därefter. Den yngsta sonen var född 1927 och då hade 1924 års medborgarskapslag trätt i kraft, därmed torde han per automatik vara svensk medborgare vid 22 års ålder år 1949. De äldre syskonen var födda innan lagen trädde i kraft och var istället tvungna att ansöka om medborgarskap och då måst styrka uppfylla ställda villkor. Johan Dimitri Taikon själv uppger att han föddes i Bollnäs den 20 maj 1879, vilket mycket väl kan stämma, men dessvärre har ingen födelsenotis kunnat finnas. De flesta i Sverige dokumenterade samtida "zigenare" som var födda runt denna tid är noterade som födda utanför Sverige och hur det än är med den saken så bör i vart fall Johan Dimitri Taikons föräldrar ha varit utländska undersåtar. Se Arvid Bergmans artikel i Drabbrikan nr 12. Om föräldrarna hade vistats i minst tre år i Sverige vid Johan Dimitri Taikons födelse så skulle de ha kunnat ansöka om svenskt medborgarskap och få det - om de uppfyllde villkoren som ställdes i 1858 års Kungliga förordning vill säga. Då lagstiftningen rörande medborgarskap genomgått flera förändringar räknat från Johan Dimitri Taikons födelse och fram till när familjen är mantalsskrivna i Uppsala år 1940 är det inte helt enkelt att reda ut frågan om vilket medborgarskap familjemedlemmarna faktiskt kan tänkas ha haft. Spontant skulle jag faktiskt inte förvånas över om de faktiskt var statslösa. Det finns nämligen en stor risk att de länder som Johan Dimitri Taikons föräldrar kom från inte längre existerade år 1940.

En jämförelse kan göras med en annan Johan, nämligen då Johan Kaldaras Columber. Han finns upptagen i Kung Karls församlingbok, Stängnäs stift, med hustru och barn sedan den 30 maj 1916. Johan Kaldaras Columber anges vara född i Ungern år 1877 och hustrun Anna Micheli är noterad som född i Ryssland år 1879. Parets barnskara på sju döttrar och fyra söner är noterade som födda från år 1893 och fram till 1924. Tre av de fyra äldsta barnen uppges vara födda i Polen, Ryssland och Finland, medan övriga ska vara födda över i stort sett hela Sverige, från Norrland till Kävlinge i Skåne. Genom barnens angivna födelseplatser kan man också se hur familjen reste vida kring i landet. Om jag utgår från riksdagsvalet år 1921 så kan jag omgående konstatera att ingen i familjen skulle kunna rösta såvida de inte ansökt om svenskt medborgarskap. Den näst äldsta dottern var född i Sverige och hade kunnat bli svensk medborgare vid 18 års ålder, men ändå inte kunnat rösta. Vid 1921 års riksdagsval måste man nämligen vara 23 år gammal för att rösta.

Utdrag från Kung Karls församlingbok år 1907-1920

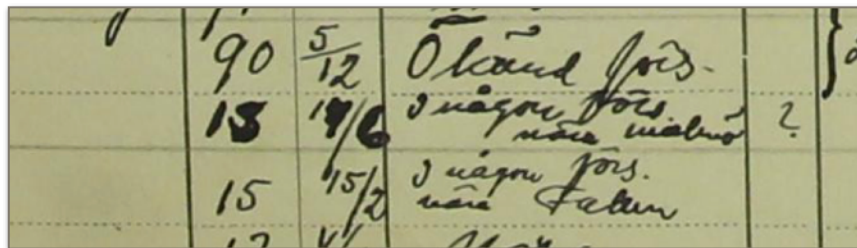
ICKE RÖSTBERÄTTIGADE INOM OLIKA YRKESGRUPPER.						27				
Diskvalifikationsgrunder	Landsbygden		Städerna		Hela riket		Män		Kvinnor	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Utländska undersåtar . . .	4 992	10·0	7 640	34·2	12 632	17·4	6 406	18·0	6 226	16·7
Ådömd straffpåföljd . . .	610	1·3	716	3·2	1 326	1·8	1 156	5·2	170	0·5
I konkurs eller omyndiga . . .	9 346	18·6	3 340	14·9	12 686	17·5	7 382	20·8	5 304	14·2
Fattigunderstödda . . .	33 145	65·4	9 151	41·0	42 296	58·0	16 685	45·1	25 611	68·6
Försummad värnplikt . . .	2 377	4·7	1 488	6·7	3 865	5·3	3 865	10·9	—	—
Summa	50 470	100·0	22 335	100·0	72 805	100·0	35 494	100·0	37 311	100·0
Annat anledning	422	—	106	—	528	—	352	—	176	—

Statistik över icke röstberättigade människor i Sverige vid 1921 års riksdagsval.

Källa: Kungliga statistiska centralbyråns officiella statistik över riksdagsvalet år 1921, utgiven 1922.

Såvida man inte fastställer att landets dåtida "zigenare" hade sökt och beviljats svenskt medborgarskap och även uppfyllt övriga villkor som gällde för att överhuvudtaget få rösta så kan man ju inte påstå att "romer inte fick rösta" eftersom att ett sådant påstående för tankarna till att romer var förbjudna att rösta.

Om man beaktar den samtida lagstiftningen och lägger till levnadssätt, med till exempel ständigt kringresande som tivoliägare där många inte verkar ha haft någon fast punkt, så blir det inte helt enkelt att kunna se hur grundvillkoren för att kunna beviljas svenskt medborgarskap i enlighet med gällande lagstiftning kan uppfyllas. Sådan har dock ingenting att göra med om man tillhör minoriteten romer eller ej. Utifrån vad som framgår i historiska dokument som dessa två exempel så kan man om något konstatera att det bör ha varit en juridisk mardröm att behandla en medborgarskapsansökan för våra samtida "zigenare" under tiden sen deras ankomst till landet och fram till Gunnar Stängs uttalande i riksdagens andra kammare den 13 maj 1952. Villkoren som ställdes från statens sida avseende medborgarskapsärenden var nog inte helt enkla att leva upp till. Inte minst då länder man kommit från för inte så länge sedan kanske inte längre existerade. Sen är frågan om man ens hade de handlingar som krävdes för behandling av en ansökan? För hur redogör man för var man är född i en medborgarskapsansökan när man inte ens själv verkar veta det och när det enda man kan uppge är "91 5/12 - okänd förs.", "13 17/6 - någon förs. nära Malmö?" eller "15 15/2 - någon förs. nära Falun".

Avbild från Skara stadsförsamlings församlingsbok 1921-1935, sid 1804.

Nej, landets myndigheter får göra bättre ifrån sig än att sprida generaliserande påståenden som ej har föregåtts av en genuin källkritisk granskning. Sådant leder till en förvrängd bild av historien, vilket hör hemma i totalitära stater - inte det demokratiska Sverige. Vi inom minoriteten romer gagnas inte av sådant på något sätt.

/ Jon Pettersson i samarbete med sällskapet anslutna forskare

Angående ovanstående text

Texten är skriven i syfte att synliggöra minoriteten romers situation i det historiska Sverige utifrån gällande stadgor och andra regelverk samt lagar och förordningar som har gällt för alla människor i det svenska samhället. Givetvis är vi väl medvetna om de fördomar som såväl förr som idag finns mot minoriteten romer, sådana som benämns antiziganism, och hur individers i sin vardag har drabbats av oförtjänta följder och svårigheter till följd av dessa. Dock måste påpekas att det i Sverige, liksom idag historiskt sett, stått att finna väldigt många människor som inte har bemött individer ur minoriteten romer utifrån fördomar och antiziganistiska föreställningar utan som medmänniskor. Därav är det av yttersta vikt att gå till botten med villfarelser likt den myndigheten Forum för levande historia sprider. Det är fundamentalt fel att förlita sig på löstryckta påståenden och därifrån skapa sin egen bild av historien bara för att det på något sätt passar ens egen agenda eller myndighetsuppdrag. Man måste betrakta historien utifrån vilka förutsättningar som getts och vilka förhållanden som rått under i olika epoker och då betrakta historien som en helhet - för det är i den svenska helheten som minoriteten romer har levt och verkat som en del av det svenska samhället.

VISSA ASPEKTER AV ROMSK KULTUR

Artikeln är en översättning från engelska till svenska och omarbetning av manuskriptet till ett tal hållet av jur. kand. och fil. kand. Robert Brisenstam på det romska kulturcentret RomnoKher i Mannheim under kulturevenemanget "Begegnungsreihe Sinti und Roma in Europa Teil 3 Schweden" lördagen den 31 augusti 2019. Talmanuskriptet hade rubriken "Some Aspects on Resande Romani Culture".

Inledning

Syftet med denna artikel - och med det tal som artikeln är en översättning och omarbetning av - är att beskriva vissa aspekter av romsk kultur. Den romska grupp vars kultur som det här är fråga om är den som kallas resande. Artikeln bygger till stor del på vad jag själv har upplevt eller hört eller sett andra uppleva samt till viss del på litteratur och diskussioner som jag har deltagit i. Artikeln är inte en vetenskaplig uppsats utan en personlig reflektion kring vissa aspekter av den resanderomska kulturen. Texten är beskrivande, introducerande och reflekterande, men inte föreskrivande. Därför skall läsaren vara medveten om att det kan finnas personer som har andra uppfattningar än jag beträffande de saker som jag beskriver. Artikeln är inte på något sätt uttömmande utan behandlar sitt ämne på ett ytligt sätt. Dess olika kapitel behandlar olika aspekter av resanderomsk kultur utan inbördes rangordning.

Resande är en av ett antal romska grupper som inte använder begreppet "rom" som etnonym, det vill säga som benämning på den egna etniska gruppen. På svenska är begreppet "rom" (adjektiv "romsk"/"romska") emellertid ett samlingsbegrepp för alla romska grupper oavsett självbenämning. När man talar eller skriver om romer generellt eller enbart om en viss grupp kan man alltså på svenska använda enbart begreppet "rom". Om man emellertid vill beskriva en viss grupp i förhållande till en annan kan man använda en kombination av den enskilda gruppens namn och begreppet "rom" eller "romsk", till exempel "resanderom", "kalerom", "kelderashrom" etc. På detta sätt använder även jag begreppen såväl privatlivet som i denna artikel.

Robert Brisenstam håller sitt tal vid RomnoKher i Mannheim den 31 augusti 2019.

Foto: Channah Dischereit

Allmänt om romsk kultur

Begreppet "kultur" har många dimensioner och definitioner. Vissa människor använder begreppet när de talar om konserter, litterära verk eller teaterpjäser. Andra använder begreppet "kultur" när de talar om traditioner, berättartraditioner, kläder och mat. Begreppet "kultur" kan dock inte begränsas till endast vissa specifika delar av livet. Detta gäller inte minst romsk kultur. Romsk kultur kan beskrivas på många sätt och har under historiens gång beskrivits på många sätt. I vilken form den än uppträder är den dynamisk och föränderlig, inte statisk och oföränderlig.

När jag för över ett decennium sedan studerade indologi (sanskrit och indisk kulturhistoria) vid Uppsala universitet sade min professor att hinduismen kan beskrivas som antingen en stor religion med många inre variationer beträffande trosföreställningar och traditioner eller som många mindre religioner med flera gemensamma nämnare. På samma sätt kan den världsvida romska minoriteten beskrivas som antingen en stor etnisk grupp med många inre skillnader beträffande kultur, självdefinition, språk, historia etc., eller som många mindre etniska grupper med många gemensamma nämnare. Några av dessa gemensamma nämnare är det indiska ursprunget och de olika varieteterna av romani.

De flesta är överens om att den världsvida romska minoritetens förfäder lämnade Punjabregionen i våra dagars nordvästra Indien för ungefär 1 000 år sedan och kom till det bysantinska riket senast på 1300-talet via persisktalande och armenisktalande områden. Vissa skildringar av den romska minoritetens ursprung kan ge intrycket av att berättaren hävdar att de som lämnade Indien var romer och att de var en någorlunda homogen grupp människor. Enligt min mening kan det emellertid inte råda någon säkerhet kring vilka de som lämnade Indien för 1 000 år sedan verkligen var eller om de tillhörde en enda etnisk grupp, med en enda kultur och talade ett enda språk eller om de kom från ett antal olika etniska och språkliga grupper, till exempel en armé. Ingen nu levande människa vet hur just dessa människor såg ut, hur de klädde sig eller vad de trodde på, än mindre hur de definierade sig själv i etniskt, kulturellt eller språkligt hänseende. Alltså skulle de skillnader som vi ser bland romer idag kunna ha sina rötter i Indien för 1 000 år sedan. Av det stora inflytande som persiska, armeniska och grekiska har haft på romani kan man också dra slutsatsen att de som en gång i tiden lämnade Indien och kom till Europa hade nära och långvariga kontakter med människorna i sin omvärld. Förmodligen både influerade de och blev influerade av andra etniska grupper beträffande traditioner, trosföreställningar, mat, musik, hantverk etc.

Exakt var och när i historien man kan tala om våra indiska förfäder som "romer", om romsk kultur och om ett romskt språk är kanske inte så lätt att bestämma, men olika former av källor pekar mot att romer kan ha varit en mer eller mindre definierbar och avgränsbar grupp människor med en egen kultur och ett eget språk som levde och verkade i det bysantinska riket och som noterades anlända till olika områden i Europa med början senast på 1300-talet. Precis som på vägen från Indien till Europa innebar romernas förflyttning till nya länder att man också blev delaktig i ett kulturellt utbyte med omgivande etniska grupper och med tiden innebar det även att olika romska grupper som finns idag utvecklades. Med tanke på hur historien har haft sin gång och format oss till det vi är idag, kan ingen på ett vetenskapligt hållbart sätt hävda att en romsk grupp är mer eller mindre romsk än någon annan. Vissa kan vara mer konservativa än andra, andra kan vara mer lika eller olika i förhållande till andra romska grupper, vissa individer eller grupper kan ha bevarat specifika kulturella eller språkliga särdrag i en viss form som hos andra har gått förlorade eller vidareutvecklats, men vi är alla romer utan åtskillnad.

En av de grupper som har utvecklats under historiens gång är den jag själv tillhör. Denna grupp har många namn, men det vanligaste i officiella sammanhang är "resande". Vi använder inte begreppet "rom" som etnonym eftersom det för oss endast betyder "gift (romsk) man" eller "make". Inom den världsvida romska minoriteten tillhör resande samma kulturella sfär som sinti, manousche, romanichal och andra romska grupper som kom till västra och norra Europa redan för fem sekler sedan eller tidigare. Man skulle kunna säga att resande är en svensk

eller skandinavisk motsvarighet till sinti eller romanichal. Släktforskning visar även starka band mellan resanderomska släkter i Sverige och exempelvis sintiromska släkter i Tyskland.

Mer specifika aspekter av resanderomsk kultur

Släkten, självbilden och den muntliga traditionen

När vi resande möts talar vi ofta om familj och släkt, såväl nu levande personer som personer som har gått ur tiden. Minnen och historier från tidigare skeden i livet blandas med skvaller, beröm och oro och härigenom målas ett slags muntligt porträtt av de i samtalet omnämnda. När vi växer upp hör vi våra föräldrar och gamlingar berätta för oss hur våra förfäder kom till Sverige som legosoldater, främst under Karl XII:s styre. Dessa berättelser kan emellanåt blandas med en eller annan berättelse om konkreta personer som levde för länge sedan eller berättelser om hur läs resande levde förr. Under hela våra liv hör vi också våra gamlingar berätta för oss hur livet var när de växte upp och när de var unga. Genom att lyssna till dessa berättelser och genom att iaktta hur våra föräldrar och äldre släktingar agerar i olika livssituationer lär vi oss hur vi själva kan eller bör leva våra liv. Man skulle kunna säga att vi som barn lär oss att vara romer och som vuxna lär vi oss hur vi skall förbli romer. Lärandet slutar aldrig och kontakten med den egna gruppen eller släkten är viktig för ens vidare utveckling. Vissa, såväl resande som romer tillhörande andra grupper, verkar ibland resonera som att romer föds med alla kulturella normer och hela språket inprogrammerat i vårt DNA, men så är det inte. Man utvecklar kultur och språk under livets gång. Att lyssna till föräldrars och äldre anhörigas berättelser är viktigt, i synnerhet eftersom vi resande saknar den typ av begrepp och strukturer med vilka vissa andra romska grupper beskriver sin kultur inför omvärlden. Man skulle kunna säga att resande inte talar särskilt mycket om den romska kulturen; vi bara lever i den och lever ut den. Avsaknaden av begrepp och strukturer innebär att det bland resande finns utrymme för variationer beträffande hur individer och släkter agerar i särskilda situationer. Det finns även överseende med att man kan vara annorlunda och mot strömmen. Det är dock svårt att förklara kulturen för utomstående. Genom att återberätta historier från förr, ja ibland om saker som inträffade för flera sekler sedan, kan man även säga att vi förvaltar ett kollektivt minne av personer som har levt och händelser som har inträffat, men som vi som lever idag inte själva har upplevt. Inte sällan har dock senare tiders släktforskning belagt delar av resandes muntliga tradition beträffande från vilka länder våra förfäder kom till Sverige, hur de levde och hur de försörjde sig.

Att mötas och vara med andra romer, främst resande och då synnerhet familj och släkt, är vitalt för vårt välbefinnande och för att vi skall få inre styrka att leva våra liv, men man mister inte sin resanderomska identitet av att inte umgås med andra romer. Det finns romer som anser att man måste leva nära och umgås med sina gelikar för att inte assimileras in i den ickeromska omgivningen och bli som ickeromer. Hur romer ser på romskhet är ett ämne som förtjänar en egen utläggning och i denna artikel finns inte utrymme att gå närmare in på just den frågan. Jag skall blott nöja mig med att konstatera att resande inte anser att man blir som ickeromer bara för att man av olika skäl inte umgås med andra romer. Faktum är att resande ibland undviker andra människor på grund av konflikter och oförrätter, även om dessa är resande eller kanske till och med individer ur den egna familjen och släkten. När kriser eller problem uppstår tenderar man emellertid att kommunicera med varandra, samlas och samarbeta. Historiskt sett har resande varit väldigt få personer utspridda på ett väldigt stort område (hela Skandinavien och Finland, norra Tyskland och Polen, området runt St Petersburg samt Baltikum). Trots de stora avstånden och trots att man ofta har levt ensam med make och barn och tidvis varit skild från storfamiljen eller släkten, har resande alltid lyckats hålla kontakt med varandra och besöka varandra. Detta beror förmodligen på att resande oftast prioriterat släkten framför andra saker i livet.

Familjen, släkten och familjelivet är den resanderomska kulturens grundsten och centrum. Detta innebär inte att människor som lever ensamma mister sin identitet eller kultur, men det är viktigt att ha i åtanke att familjen och släkten är vitala för vår existens. Exempelvis bygger vår identitet på släkttillhörighet, vilket visas inte minst av att vi resande inför varandra regelmässigt belägger vår egen och andra resandes identitet genom angivande av släkttillhörighet. Givetvis finns det bland resande, liksom bland romer tillhörande andra grupper, uppfattningar om romskhet baserade på uppfattningar om hur man skall eller bör vara för att passa in i vissa mallar. Det finns ett antal identitetsmarkörer, såsom kulturella aspekter och vårt språk (en av 62 dokumenterade varieteter av romani som inför vår omgivning kallas bl.a. "svensk romani", men som vi själva bara kallar "romani" eller "romano"). Men även den som talar flytande romani och uppträder som en "horrrta romano" ("riktig" eller "äkta" resande) har svårt att hävda en resanderomsk identitet om han eller hon saknar släktband till en resanderomsk släkt. Släkttillhörigheten är en tyngre vägande identitetsmarkör för resande än andra saker, även om andra saker också påverkar både individens identitet som omgivningens uppfattning om individens identitet. Som en jämförelse kan nämnas att det finns romska grupper där en ickerom genom äktenskap med en rom kan komma att anses vara rom. Det finns också romer som anser att den som kan romani är rom och att den som inte kan romani är ickerom. Enligt resandes uppfattning gäller alltså - grovt förenklat - att den är resande som är född in i en resanderomsk familj och vars ena eller bägge föräldrar är resande. Vi betraktar romer ur andra grupper på liknande sätt. Man kan inte bli rom under livets gång. Denna syn på den egna identiteten är emellertid problematisk. Under 1900-talet omhändertog svenska myndigheter främst resanderomska barn från deras föräldrar som ett led i försöken att utplåna den romska kulturen i Sverige, varpå många resanderomska barn kom att växa upp i och bli medlemmar i ickeromska familjer och släkter. De tillhör således romska släkter, men saknar helt och hållet kulturell förankring och kunskaper i romani. Därtill har interkulturella äktenskap mellan resande och ickeromer förmodligen alltid förekommit och därtill blivit allt vanligare under 1900-talet, vilket har resulterat i att det idag finns många resande med biologiska och/eller kulturella rötter i både den resanderomska gemenskapen och andra kulturella gemenskaper. Vi måste alltså acceptera att gränserna mellan resande och andra etniska grupper - mellan "vi och dem" - är diffusa. Jämförelsevis kan nämnas att även i andra romska grupper har interkulturella äktenskap förekommit i olika utsträckning och bland vissa romer kan en ickerom, som ovan nämnt, genom ingifte i en romsk familj komma att betraktas som rom samtidigt som det bland ytterligare andra romer också kan förekomma starka gränsdragningar beträffande "vi och dem".

Som grupp betraktar sig resande som en väl avgränsad etnisk grupp inom den världsvida romska minoriteten, det vill säga som en helt egen romsk grupp som inte skall förväxlas med andra romska grupper i Sverige. Den debatt som under 1900-talet fördes på olika nivåer i Sverige om resandes identitet innebar ofta ett ifrågasättande av resande inte bara som romsk grupp utan även som etnisk grupp överhuvudtaget. Vår varietet av romani har ifrågasatts som språk. På grund av att olika romska grupper har olika definitioner av romsk identitet och romers egen kunskap om romsk historia och kultur ofta har varit begränsade till kunskaper om den egna gruppen, har det hänt att även andra romer har ifrågasatt resandes identitet. Resande själva har i allmänhet tagit väldigt illa vid sig av dessa ifrågasättanden, oavsett om de kommit från romer eller från ickeromer. Ifrågasättandena av vår identitet, som ofta beror på en flagrant okunskap om den romska minoriteten i allmänhet, upplevs som högmodiga och måste beträffande civilsamhällsfrågor sägas ha försvårat samarbetet såväl inom den romska minoriteten beträffande romarelaterade frågor i Sverige som mellan resande och ickeromska aktörer. För den rom som fortfarande betvivlar att resande är romer kan emellertid nämnas att ifrågasättandet kan vara ömsesidigt. Även resande har behov av kunskap om andra romska grupper än sin egen och av ödmjukhet. Det händer att även resande anser sig vara förmer än andra romer och uttrycker ifrågasättanden kring andra romska gruppers romskhet och deras varieteter av romani. När kommer väl den dag då alla romer enas under den gemensamma flaggan?

Värderingar och tänkande

Vid sidan av familjen och släkten finns en annan del av den resanderomska kulturen som är av vital betydelse för dess väsen, men som man inte kan se eller ta på, nämligen vårt tänkande, vår mentalitet och våra värderingar. Som ovan nämnt saknar vi begrepp med vilka vi klart och tydligt med ord kan uttrycka och kategorisera olika saker i vår kultur. Det är dessutom viktigt att ha i åtanke att värderingar och sätt att tänka kan variera mellan individer, familjer och släkter. Därför är det svårt att med exakthet klä dessa saker i ord. Man kan dock säga att våra värderingar, vår mentalitet och vårt sätt att tänka tar sig uttryck i vårt sätt att agera, att klä oss, att tala, att sjunga, i hur vi arbetar, det vill säga på sätt som vi har lärt oss av våra föräldrar och gamlingar, människor som vi försöker efterlikna. Den som söker få en resande att förklara resanderomsk kultur genom att fråga hur resande firar den ena eller andra högtiden blir snart besviken. Beträffande högtider och traditioner är min erfarenhet att resande utmärker sig genom att inte ha några särskilda egna traditioner eller högtider. Vi gör antingen som alla andra eller lite som vi själva finner för bäst den aktuella dagen eller stunden eller som våra föräldrar gjort tidigare. Den resanderomska kulturen beskrivs kanske lättast genom att beskriva våra värderingar och hur dessa omsätts i ord och handling i vardagslivet. Det finns mycket att säga på detta område, men denna korta artikel kan enbart rymma ytliga exempel och jag skall nöja mig med att nämna följande. Ibland har jag stött på uttrycket "att leva som resande". Vad som exakt menas med "att leva som resande" har jag märkt varierar beroende på vem som använder uttrycket. "Att leva som resande" skulle jag, baserat på våra värderingar samt min kunskap om och min erfarenhet av hur konkreta människor faktiskt har levt sina liv, definiera som "att leva för och tjäna familjen och släkten" (livskamraten, barnen, föräldrar och syskon, gamlingarna) vilket för de flesta innebär att från det man vaknar på morgonen till det man somnar på kvällen arbeta för att ens anhöriga skall leva ett drägligt liv. I detta saknar begreppen "bofast livsstil" eller "kringresande livsstil" samt specifika yrken helt betydelse. Att leva för och tjäna familjen och släkten är lika mycket ett ideal som en verklighet som i romska sammanhang inte på något sätt är unikt för resande. Att leva för andra kan ta sig uttryck i allt från att man bidrar till försörjningen till att man gör stora personliga uppoffringar för andra människor. Detta är naturligtvis problematiskt eftersom det kan innebära en konflikt mellan individens och kollektivets intressen och medföra att enskilda individer åsamkas lidande genom att stå tillbaka för kollektivets väl. Samtidigt har släkten för romer tillhörande olika grupper fungerat som ett skyddsnät i en värld där romer ständigt varit utsatta för omgivningens ovilja.

Romsk idéhistoria

Ämnet idéhistoria studeras ofta med hjälp av skriven litteratur. Romer oavsett gruppstillhörighet saknar i stor utsträckning skriven litteratur. Vi har emellertid muntliga traditioner. Vissa skulle kanske kalla våra muntliga traditioner "muntlig litteratur". Vi har också klara uppfattningar om vilka vi är och varifrån vi kommer. Således finns en romsk idéhistoria, om än oskriven. Den franske 1600-talsfilosofen René Descartes är känd bland annat för citatet "cogito, ergo sum" vilket betyder "jag tänker, alltså är jag". Beträffande romskt tänkande och romsk idéhistoria skulle jag emellertid vilja vända på Descartes ord och hellre säga "sumus, ergo cogitamus", det vill säga "vi är, alltså tänker vi".

Alla människor oavsett bakgrund är lika mycket värda. Genom historien har romer emellertid utsatts för förföljelser. Romers människovärde har under historiens gång ifrågasatts bland annat av uppfattningar som gjort gällande att romer kommer från Helvetet. Under det femhundra år långa slaveriet i de rumänska furstendömena ifrågasattes romers människovärde genom att de i egenskap av slavar reducerades till handelsvaror och instrument för andra människors självförverkligande eller höga nöjen. Under nazisternas och deras allierades folk mord under Förintelsen ifrågasattes romers människovärde eftersom romer ansågs rasmässigt underlägsna andra folkgrupper vilket ledde till att romer blev föremål för folk mord. I rasbiologins, tvångssteriliseringarnas och tvångsomhändertagandenas Sverige och Norge på 1900-talet ifrågasattes romers, i synnerhet resandes,

människovärde genom att de ansågs vara rasmässigt underlägsna andra folkgrupper, bära på farliga gener och ha ett asocialt beteende. Resultatet blev att romer registrerades av myndigheterna och blev föremål för ett antal andra åtgärder, som främst drabbade resande. Sådana åtgärder var bland annat tvångsinternering, tvångssterilisering och tvångsomhändertaganden av barn.

Ifrågasättandet av en människas värde i förhållande till andra människors värde innebär även ett ifrågasättande av hans eller hennes förmåga att tänka och känna samt hans eller hennes förmåga att göra gott och ont. På 2000-talet har romers människovärde ifrågasatts bland annat genom att romska kvinnor har steriliserats utan erforderligt samtycke i Tjeckien, romer mördats och romska barn tvångsomhändertagits på oklara grunder i Ungern, romer drivits från sina hem av ickeromer i Rumänien samt romska barn i Tjeckien och Bulgarien kategoriskt klassificerats som mindre intelligenta än ickeromska barn, trots att forskning har visat motsatsen. Ifrågasättandet av romer som jämlikar och av romsk kultur som civiliserad eller ej följer genom historien ett mönster och ifrågasättandet leder alltid till stort lidande för de romer som drabbas. Mot bakgrund härav tål det att upprepas att man måste ha som utgångspunkt att alla människor oavsett bakgrund tänker och känner och har förmåga att göra både gott och ont. Att likt Descartes påstå att man finns eftersom man tänker riskerar att slå över i det motsatsvisa tänkandet att den som kan anses ha ett sämre rustat intellekt än sin omgivning är mindre människa än sin nästa, det vill säga mindre värd än sin nästa. Denna farliga tendens kan man klart se i både det historiska och i det nutida ifrågasättandet av romers intellektuella och moraliska förmågor i olika europeiska länder. Detta tänkande är farligt och fel. Varje människa är lika mycket människa som sin nästa. Därför är det också viktigt att vända på Descartes ord och upprepa det ovan uttryckta "sumus, ergo cogitamus" - "vi är, alltså tänker vi". Alla människor oavsett bakgrund är lika mycket värda.

Renhet, orenhet och tabun

Bland resande finns det uppfattningar om renhet och orenhet, tabun och vad som är acceptabelt. Det rör sig här om sådant som man inte talar om (till exempel sexualitet, vissa delar av människokroppen och dess funktioner). Att man inte talar mycket om detta område i kombination med den tidigare omnämnda avsaknaden av begrepp gör att man kan se variationer i såväl uppfattningar som i hur dessa tar sig uttryck samt att gränser kan te sig flytande. Det rör sig således här om saker som praktiseras, men som sällan eller aldrig teoretiseras. Att jag ändå använder begrepp som "renhet" respektive "orenhet" och "tabun" beror på att det inte går att beskriva denna aspekt av den resanderomska kulturen utan att använda begrepp samt att begreppen "renhet", "orenhet" och tabun är de i sammanhanget mest passande och därtill används vid beskrivande av liknande saker i andra romska kulturtraditioner. Tabun och vad som anses acceptabelt beträffande ord och handlingar kan dessutom förändras över tid, vilket gör det än svårare att beskriva detta område. Några korta exempel kan dock vara på sin plats. För vissa är det otänkbart att använda samma handduk till huvudet som man använder till underkroppen. Därför skiljer man på olika handdukar. Kärl eller bestick som fallit till golvet eller marken måste diskas; man äter inte från golvet. Mat som tappas kan i regel inte förtäras av människor. Folk och få äter inte tillsammans eller från samma kärl. För ett par decennier sedan var det helt tabubelagt att avslöja för ickeromer vem som är rom och vem som inte är det; detta berodde på att ett avslöjande kunde leda till social stigmatisering och diskriminering för den vars identitet avslöjades. Det var även helt tabubelagt att lära ut romani till ickeromer eftersom det är vårt språk och eftersom kunskaper i romani kan avslöja att man själv och ens familj är romer. En artikel som denna hade milt uttryckt kunnat väcka blandade känslor.

Det är fortfarande främmande för resande att avslöja vem som är rom och att använda romani i offentligheten är ett känsloladdat ämne. Det är emellertid tveeggat att aldrig avslöja vem som är rom eller att aldrig tala romani öppet eller lära ut språket till ickeromer. Det är omöjligt att bekämpa antiziganism utan att sprida kunskap om romer, romsk historia och kultur samt om romani. Det är omöjligt att sprida kunskap om romsk historia utan att nämna romer vid namn eller att berätta vilka släkter som har levt på vilken ort. De olika varieteterna av romani är

språk som alla andra språk, men hur skall vår omgivning förstå detta om vi döljer språket? Hur skall romani kunna överleva om man inte kan tala det eller lära ut det? Det kan vara svårt att leva enligt romska värderingar utan att det aldrig märks av ens omgivning. Hur bevara och vidareutveckla den romska kulturen om man ständigt måste dölja den? Det hemlighetsmakeri kring romsk identitet, historia och kultur samt romani som i många fall har skyddat romer mot antiziganismen har också paradoxalt nog bidragit till befästandet av okunskap och mer eller mindre exotiskt präglade fördomar, även bland romer.

Kläder och mat

Beträffande kläder anses det viktigt bland resande att man klär sig propert. Detta kan ta sig uttryck i att dagligen bära kläder som ickeromer skulle anse passande enbart vid speciella tillfällen, till exempel att män bär utskjorta. Förr i tiden kunde denna klädstil leda till kulturkrockar mellan resande och ickeromer, som ansåg att "finkläder" inte skulle bäras till vardags. Att klä sig välvårdat är för resande ett sätt att uttrycka självaktning, aktning för sin släkt och för andra människor i ens omgivning. Att uppträda välvårdat och visa respekt är viktigt även i förhållande till ickeromer.

Beträffande mat har resande i regel ätit samma mat som alla andra i Skandinavien. Värt att nämna är dock att liksom beträffande kläder saknar resande beträffande mat och kosthållning den ickeromska omgivningens klara uppdelning mellan vardag och fest.

Mer om förhållandet till äldre och till barn

Att visa aktning för äldre (det vill säga de som är runt 50 år och äldre) och att måna om barnen är viktigt. Detta kan ta sig uttryck i exempelvis att man även som vuxen söker sig till äldre för att få råd samt att gamlingarnas synpunkter och tillrättavisningar väger tungt. Det skall mycket till för att man skall säga emot äldre, i synnerhet öppet. Att visa aktning för äldre är viktigt oavsett deras etnicitet. (I detta sammanhang är det även värt att nämna att det bland resande betraktas som gott att visa aktning för och bistå fattiga och utslagna människor oavsett bakgrund). Aktningen för äldre kan ta sig uttryck i att man bistår äldre anhöriga med försörjningen eller på annat sätt stöder dem i deras vardag så att de kan leva självständigt så länge som möjligt i sitt eget hem. Man kanske hjälper dem genom att skaffa dem passande bostäder. Det kan dock inte sägas vara tabubelagt att låta en äldre anhörig flytta till ett ålderdomshem. Det viktigaste i sammanhanget är att gamlingarna och deras väl betraktas som viktigare än mycket annat i livet. Värt att nämna i detta sammanhang är även att det bland resande finns en tendens att betrakta äldre generationer som mer genuint romska än sin egen, det vill säga att ju äldre en person är desto mer genuint romsk är vederbörande. Det finns enligt min mening en allmänt spridd uppfattning att vi som lever idag inte är lika romska som de som levde förr. Liknande uppfattningar om olika generationers olika grad av romskhet har jag även märkt förekommer inom andra romska grupper. Även äldre resande betraktar sig emellanåt som mer genuint romska än de yngre och detta går hand i hand med en uppfattning att resande som grupp, vår varietet av romani samt vår kultur är på utdöende. När äldre resande träffas kan man därför höra dem uttrycka att de är "de sista mohikanerna". Att betrakta den äldre generationen som mer genuint romsk än sin egen befäster gamlingarnas position som de yngres förebilder, men det leder också till att de yngre kan drabbas av en osund osäkerhet kring sin egen identitet. Romer finns i lika hög utsträckning idag som förr och även om vårt sätt att leva idag i många avseende skiljer sig från våra förfäders kan ingen på ett vetenskapligt hållbart sätt påstå att romer av idag är mindre romska i något avseende än de som levde förr.

För ett sekel sedan försörjde sig de festa romer i Norden på att sälja djur och föremål, hantverk eller genom att arbeta för bönder eller fabriker. Tiderna har förändrats och som alltid i historien har resande anpassat sig till

samtiden och bytt yrken. Nuförtiden arbetar resande i princip alla samhällssektorer. Att köpa och sälja saker samt hantverk förblir emellertid statusfyllda sysselsättningar. Man är så att säga sin egen och arbetar inte för andra. Att köpa och sälja saker och göra affärer är vidare ett sätt att umgås när man träffas. När jag växte upp kunde vissa vuxna, till exempel skrothandlare, ta med sig sina barn till arbetet så att de tidigt fick en känsla för vad arbetet innebar. Att barnen skall ha det väl måste sägas vara högprioriterat; barnens väl går före i princip allt. Det är också till barnen man förmedlar det man själv fick från föräldrar och andra äldre anhöriga när man växte upp. Att vara barn i en resanderomsk familj innebär dock att man förväntas växa upp fortare än många ickeromska barn. Man fostras till att klara sig själv tidigt, att hjälpa till hemma och att tidigt skaffa sig en egen sysselsättning eller egen inkomst. Det har varit vanligt att gifta sig och få egna barn i unga år, kanske redan innan man själv har hunnit ur tonåren.

Kärlek och äktenskap

Vår syn på kärlek och äktenskap kan på ett förenklat sätt beskrivas som att en man och en kvinna som inleder ett kärleksförhållande är ett legitimt eller äkta par utan att behöva gifta sig i kyrkan eller stadshuset. Deras barn är undantagslöst äkta eller legitima; bland resande finns inga illegitima eller oäkta barn. På detta område skiljer vi oss från vår ickeromska omgivning, medan vi ligger relativt väl linje med diverse andra romska kulturtraditioner. Vår syn på kärleksförhållanden kan ta sig uttryck i att man sällan eller aldrig hör resande (eller andra romer heller för den delen) tala om ett romskt par som "oäkta" eller som "levande tillsammans utan att vara gifta", medan man i olika ickeromska folkgrupper kan se en klar skillnad mellan olika nivåer i kärleksförhållandet mellan man och kvinna (till exempel pojkvän - flickvän, sambor, gifta). I praktiken har emellertid denna skillnad mellan resande och ickeromer under de senaste decennierna kommit att bli mindre.

Ett par kan bli ett par på olika sätt. Antingen träffas de och umgås som så många andra. Ett annat sätt är att rymma tillsammans. Tonåringar kan bli ett par efter att deras föräldrar har diskuterat saken med varandra och sedan försökt övertyga tonåringarna om det fördelaktiga i föreningen dem emellan; i dessa fall behöver det blivande paret inte nödvändigtvis känna varandra. Det händer att föräldrar även försöker påverka sina vuxna barn att välja en viss person som partner. Oavsett om man är tonåring eller vuxen kan man utan rädsla för konsekvenser säga nej till föräldrarnas förslag på livskamrat och förbli ensam eller själv välja partner. Att leva tillsammans som ett par innebär i praktiken också att leva tillsammans med varandras familjer. Familjemedlemmar kan lägga sig i mer eller mindre i paret liv, särskilt om paret har problem. Ibland kan det emellertid råda delade meningar mellan paret själva och deras anhöriga om de verkligen har problem eller inte. Att bli ett par betyder för resande inte att man bildar en ny familj, utan snarare att man utvidgar och förenar två redan befintliga familjer och släkter. Det är vanligt att paret är släkt med varandra genom blodsband eller genom ingifte deras respektive släkter emellan.

Döden

När resande går ur tiden begravs de på en gravplats som de flesta andra människor. Samma dag en resande går ur tiden brukar emellertid vissa samla ihop alla den avlidnes kläder och skor och antingen bränna dem, slänga dem (helst i containrar för brännbart avfall) eller skänka bort dem till andra. Jag har hört berättas att det i enskilda fall så sent som på 1900-talet har hänt att den avlidnes anhöriga till och med har bränt ned hela den avlidnes bostad. Detta sistnämnda påminner om en sed som återfinns bland vissa husvagnslevande romer i Västeuropa, som bränner den avlidnes husvagn. Det förekommer berättelser om hur resande i äldre tid begravde sina anhöriga i skogarna och inte på vanliga kyrkogårdar, vilket skall ha berott på att romer inte alltid fick begravas i vigd jord.

Konflikter

Resande saknar välorganiserade konfliktlösningsmekanismer som till exempel valakisk-romska gruppers rättssystem "kris". Förr fanns det emellertid bland resande enskilda personer som i praktiken fungerade som ett slags "medlare" eller "skiljemän" till vilka andra resande sökte sig för att lösa konflikter och andra problem. I vissa fall kunde större eller mindre grupper av människor samlas hos dessa äldre och få instruktioner kring hur man skulle agera i vissa livssituationer. Vilken makt dessa personer hade är svårt att säga utan att vara insatt i de enskilda fallen och att sätta sig in i saker som ägde rum för flera decennier eller sekler sedan är för krävande för denna artikel. Resandes respekt för sina gamlingar ger dock anledning att anta att de som sökte upp dessa "medlare" eller "skiljemän" också gjorde som de sade i den mån de rådgivande eller medlande var äldre. Å andra sidan är det svårt att se någon skillnad gentemot våra dagars respekt för äldre.

Förr var våld ett väldigt vanligt inslag i konflikter och gräl resande emellan. Efter att ha slagits med nävar eller med knivar eller till och med beskjutit varandra med skjutvapen kunde ovännerna hålla avstånd från varandra. De kunde dock även försonas så snabbt som efter en vecka eller två. Bråken kunde emellertid leda till allvarliga skador eller till och med att en eller flera personer dog. Under den senare delen av 1900-talet kunde det hända resande som råkat i konflikt med varandra anmälde varandra till myndigheterna för att skada varandra. Att blanda in myndigheter och/eller ickeromer i saker som berör romers privat- och familjeliv har oftast av resande betraktats som otänkbart och det betraktas fortfarande som något främmande. Idag är våld inte lika vanligt som förr i konflikter resande sinsemellan. Resande som råkar i konflikt med varandra kan hålla avstånd från varandra kortare eller längre perioder eller till och med flytta från en ort till en annan för att komma ifrån varandra. Hederskänslan, självaktningen, respekten för familjen och släkten och den egna stoltheten kan göra att vissa aldrig mer talar med den eller de som man har blivit osams med. Det händer emellertid att ovänner helt utan vidare kan börja kommunicera med varandra igen efter decennier av tystnad och på ett sådant sätt som om de gamla oförrätterna aldrig hade ägt rum.

Religion

Resande har ett förhållande till religion, men liksom fallet är med andra romska grupper är resandes religiösa uppfattningar ett relativt utforskat område. Det är enligt min mening för enkelt och oreflekterat att, som vissa har gjort beträffande den världsvida romska minoriteten i allmänhet, generalisera och hävda att "alla tror på si eller så" eller "vi har samma religion som alla andra i landet där vi lever". Liksom beträffande alla andra romska grupper borde man beträffande resande utforska den egna kulturens och de egna värderingarnas betydelse som ett trossystem i sig. Enligt min erfarenhet är det bland romer oavsett grupptillhörighet nämligen inte ovanligt att vid en så kallad "normkonflikt", det vill säga när exempelvis den egna kulturens normer krockar med religionens normer, låta de egna värderingarna - som kommer från den egna familjen och släkten - få företräde framför alla andra värderingar på ett sätt som väcker frågan om vad som egentligen är vårt tänkandes högsta moraliska norm eller auktoritet.

Värt att nämnas är dock att det finns uppfattningar om en övernaturlig verklighet. Kristen tro förekommer i olika varianter. Spådom har förekommit som inkomstkälla och det händer att man ser resande "spörja något" i kaffekoppen. Det finns relativt starka uppfattningar om lycka respektive olycka och vad som kan orsaka det ena eller det andra. Man kan exempelvis höra resande säga att vissa föremål eller personer för tur eller otur med sig, att den onde sitter i ett visst föremål och att det därför är svårt att handskas med eller att en viss person har med den onde att göra och att det är därför som man drabbas av problem i samband med att man har med vederbörande att göra.

Musik m.m.

Den resanderomska kulturen kommer även till uttryck i vår musik, våra sånger, vår muntliga tradition, konst och litteratur. Vissa resanderomska sånger är komponerade av resanderomer, men vi har även tagit till oss ickeromska sånger och bevarat som våra egna. Dessa bägge typer av sånger finns inspelade på skiva av bland andra den resanderomske sångaren Ralf Novak-Rosengren. Vidare har resanderomska musiker såsom Calle Jularbo och Erland Hermansson underhållit den större allmänheten med sin musik. Detta är blott exempel på kulturellt utbyte som kommer av att romer och ickeromer har levt tillsammans i samma samhälle oaktat antiziganismens närvaro.

Resande som grupp i ett större sammanhang

Antiziganismen i form av stigmatisering, diskriminering och förföljelser har påverkat resandes sätt att tänka på så sätt att det har utvecklats en tradition att dölja den egna identiteten inför ickeromer och att inte tala romani så att omgivningen kan höra det. Det är fortfarande tabubelagt att inför ickeromer avslöja vem som är rom. Det är dock inte en hållning bland resande att försöka isolera sig från sin ickeromska omgivning; om folk på orten vet vem man är så får man hantera det, antingen genom att flytta eller genom att leva vidare som förr. Resande har mer eller mindre alltid gjort affärer med och på andra sätt interagerat med ickeromer här i Nordeuropa på olika samhällsområden i syfte att förtjäna sitt levebröd och fullgöra sina plikter. Härigenom har ett kulturellt utbyte skett som varit en av flera anledningar till att vi idag är en egen grupp inom den världsvida romska minoriteten. Som den norska historikern Anne Minken en gång skrev är den resanderomska kulturen ett resultat av en lång historia i sitt nordiska sammanhang. Man kan här göra en jämförelse med valakisk-romska grupper (till exempel kelderashromerna) som är svåra att förstå utan att ta i beaktande de historiska och kulturella sammanhang utanför Norden i vilka dessa grupper har utvecklats och deltagit. Visserligen kan man alltså säga att resande är en unik grupp; vi är en av många mer eller mindre väl avgränsade grupper inom den världsvida romska minoriteten. Samtidigt skiljer vi oss härigenom dock inte från andra romska grupper, som liksom vi är ett resultat av historiska skeenden och kulturellt och språkligt utbyte i den post-bysantinska världsvida romska diasporan.

Robert Brisenstam

Ava te prinscha marro rannrepaskro -

Bli bekant med vår skribent -

Kevin Fredriksson Wigarth

Kan Du berätta kort om dig själv? - Jag är en ung romanotchavo på 25 år som är född och uppvuxen i Stockholm. Jag är av släkterna Wigarth och Faltin. Jag har växt upp med min far och mor och har tre syskon. Sedan har jag i uppväxten stått nära både farmor och farfar och mormor och morfar.

Har du någon utbildning och arbete? - Jag är själv utbildad platsättare och tog studenten från gymnasiet år 2014 och sedan dess har jag haft arbete på lite olika platser. Ett tag arbetade jag som portier på ett hotell i Stockholm och just nu arbetar jag inom byggbranschen tillsammans med några släktingar och siktar på att kunna öppna eget företag framöver.

Har du alltid vetat om att du är resande? - Jadå, min familj har alltid levt och lever för det mesta än ett traditionellt resandeliv där språk, seder, uppförande och där stor respekt för äldre ingår i kulturen. I familjen har vi haft mycket kontakter med släktingar från hela landet.

Du nämner att du vill starta eget, finns det egenföretagare i din familj? - Jadå, i stort sett alla var sina egna. Om man ska titta på min far tillsammans så jobbade han med farfar som ung. De sysslade mest med hantverk, men även med konstfärer eller häst- och bilaffärer. Min far var en skicklig konst och möbelhandlare så han öppnade en auktionsfirma som han drev själv i många år. Min mor var också en affärskvinna. Hon köpte och sålde många olika slags varor som kläder, parfyer och skor osv. Morfar hade utbildat sig till hovslagare som ung och höll mestadels på med det yrket. Farmor var konstnär och målade en del tavlor som hon sedan sålde. Mormor var också en affärskvinna. Hon handlade med dukar, spetsar och lärde min mor allt hon kunde.

Kan du berätta lite om ditt historieintresse? - Jag har alltid varit allmänt historieintresserad sedan jag gick i skolan. Historia var mitt absoluta favorit ämne som jag fick goda betyg i. I tonåren blev jag mer och mer intresserad i vårt folks historia. Jag hade alltid undrat om vårt folks ursprung och språk. Då delvis eftersom att jag alltid hört språket romani runt mig. Ändå sedan jag föddes har jag hört min far och mor och andra äldre som kunde tala mer av den den gamla romanin, om man så säger. Jag har alltid undrat varifrån språket och vårt folk har sitt ursprung.

Och vad vet du om ditt ursprung? - De äldre i min släkt visste att språket härstammade ifrån det urindiska språket Sanskrit och har hört olika muntliga historier om vårt ursprung. Någon har sagt att vi kommer ifrån norra Indien och andra har sagt att vi kommer från Ryssland och Kaukasus. När mitt intresse om vårt folks historia öppnades så frågade jag min storebror om vår släkt och då han hade ägnat en del tid för släktforskning om just vår stora släkt ritade han upp ett stort släkträd till mig. Därefter började jag bli intresserad för släktforskning i övriga romanosläkter och tyckte det var så häftigt och se hur allting gick ihop med andra resandesläkter ju längre bak i forskningen man gick.

Kan du berätta lite om din familj? - I släktforskningen såg jag att gamla anfäder kom ifrån t.ex. Tyskland. När jag förstod att deras namn som t.ex. Frantz, Wagner, Reiner eller Reinhart och Rosenberg osv. fanns bland sinti i Tyskland ville jag veta mer hur alla var släkt med varandra och hur allt hänger ihop.

Vad har du kommit fram till i den egen forskning? - Våra förfäder var nedskrivna i dokument som soldater och "ziguenare" och "tartare" på 1600-1700-talet och de verkar ju helt klart ha varit sintier, men de verkar också ha gift sig med romanifolk som redan fanns här, de som också är förfäder till de finska romerna. Mitt intresse ledde till att jag gjorde ett DNA-test där jag fick träffar på intressanta platser som Indien, Kaukasus och Ryssland. Det visar ju att det är platser där vårt folk har vandrat igenom och samma sak visas tydligt när man tittar på DNA hos folk ur andra romska grupper i Europa.

Vad funderar du på att göra framöver? - Sedan jag kom i kontakt med Frantzwagner Sällskapet så har jag fått publicerat två artiklar. De handlade om min mormors morfar Karl Gustav och farfars farbröder Lars och Karelius Wigarth. De var intressanta eftersom de är närstående personer som alla tre hade bidragit till den gamla romaniordlistan som står skriven i boken "Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige" av Allan Etzler. Jag hoppas att kunna få skriva fler artiklar framöver i Drabbrikan.

Vad är romanispråket?

Grammatiska grunder i svensk romani

Under de senaste åren har vi i Sällskapet fokuserat på att gå igenom och revidera tidigare utgivna ordlistor för att på så sätt kunna tillgängliggöra ett samlat, kvalitativt och lättillgängligt material. Ett som ingen ska tvingas köpa eller som inte ställs undan i en bokhylla, utan istället ha det med sig i fickan vart man än går, i sin smartphone. Vi har kommit en bit på vägen i vårt arbete och som den naturliga fortsättningen är att sätta samman en grammatisk vägledning på samma sätt. Ett sådant arbete är krävande och en del finansiering behövs för att kunna genomföra det. Därför skickade vi i januari in en ansökan om projektmedel för att kunna utforma ett media som förklarar vår svenska romanis grammatisk. Institutet för språk och folkminnen som fördelar medel för revitalisering av minoritetsspråk beviljade tyvärr inte vår ansökan. Söktrycket och konkurrensen var väldigt högt samtidigt som den totala summan att fördela var låg. För att ändå på något sätt få ut någonting överhuvudtaget så kommer jag att börja skriva om olika delar av romanins grundläggande grammatik här i Drabbrikan. Vår uppfattning är nämligen att det finns ett stort behov av att beskriva romanins grammatiska struktur och hur den sedan århundraden har utvecklats till den form svensk romani idag har.

Jag kommer att börja med att på ett ganska förenklat sätt försöka ge våra läsare möjlighet att sätta sig in i romanispråkets grunder. Initialt kommer jag att börja med att beskriva den händelsekedja som sker då grammatiska ändelser läggs till ett rot-ord. Genom att få en djupare insikt om språkets grundläggande grammatiska funktioner hoppas jag att var och en kan komma att förstå att språket ordbildningar fungerar på ett tämligen enkelt och logiskt sätt.

Min utgångspunkt tar jag i ett direkt exempel. I våras dök en kort film upp i mitt Facebook-flöde, den visade en ung resande som tränade boxning. Jag kommenterade var att han var en riktig *KUREPASKRO*. Efter min kommentar följde till slut över 100 kommentarer. Det var många resande från olika släkter runt om i både Sverige och Norge som kommenterade. Den förste som kommenterade sade sig aldrig hört ordet. Därefter kommenterade andra att det mycket väl kände till ordet och skrev att det betyder *slagskämpe*. Händelseutvecklingen blev tyvärr den att någon fällde otrevliga kommentarer av sådant slag som inte är alltför ovanligt på sociala media. Just på sådana fora uttrycker sig ibland folk på sätt som jag har svårt att se att de skulle göra i personliga möten. Hur som helst så resulterade allt i att inlägget togs bort. Det jag hann utläsa ur sammanhanget var att ganska många kommentarer tydde på att man inte kände till ett så basalt romani-ord som *kura*. Ej heller framgick det som så värst många hade grundläggande kunskaper i hur man böjer eller vidareutvecklar romani-ord på samma sätt som man vidareutvecklar ett svenskt ord som *slag* till *slags-mål* och *slags-kämpe*. Utifrån vårt språkliga engagemang är det beklagansvärt.

Några veckor före händelsen var jag inbjuden till ett romani-seminarium i Oslo. Då talade jag en del om den grundläggande grammatiken i romani och hur romani-ord utvecklas utifrån olika rot-ord. Grammatiska ändelser som läggs på roten och skarpar därmed nya ordformer ur olika ordklasser som på ett naturligt sätt knyter an till själva roten. En av seminariedeltagarna kommenterade i den ovan nämnda Facebook-tråden. Av kommentaren att döma så förstod jag att personen i fråga hade uppfattat min redogörelse för hur man genom att tillämpa den befintliga romani-grammatiken kan revitalisera, alltså återta eller återskapa, förlorade ord. Det jag hade talat om hade tolkats som att vi "hittar på" nya ord. Förvisso kan jag mycket väl föreställa mig att min skånska dialekt inte alltid är förståelig, men det är tråkigt när innebörden av de kunskaper som ska förmedlas missuppfattas. Varken jag eller övriga deltagare i vårt språkliga arbete "hittar på" någonting, däremot kan vi genom att använda av oss romani-grammatiken fylla uppenbara luckor i språket. Detta heter att man revitaliserar - alltså ger liv åt och återinför - sådant som glömts bort i vårt språk. Där ett ord fattas kan man antingen låna ett ord från ett annat språk,

vilket många språk ju gör, och då kanske rentav från en annan romani-varietet, eller så kan man helt enkelt "hitta på" något. Dock menar vi att det är lämpligast att tillämpa den urgamla grammatik som vårt språk i grunden bygger på och därigenom utifrån samma modell rekonstruera ord så som de bör vara. I det tredje fallet blir resultatet ett ord som ser ut och låter lika naturligt som de övriga ord i vårt språk som tillkommit på samma premisser. Och sådana ordbyggnader fullständigt vimlar vårt språk redan av.

I denna inledande artikel utgår jag från verbet *kura* och tittar närmre på varifrån ordet härrör och hur dess grammatiska böjningsmönster har lett till utvecklingen av ordet *kurepaskro*. I Facebook-tråden ville någon göra gällande att *kura* är ett svenska slangord. Roten i ordet är *kur-* (ett slag) som lär härröra från det urindiska språkets sanskrit och dess ord *kuṭṭ* som lär ha betytt krossa, stöta, mörbulta osv. Då om man vill tro på vad språkforskare hävdar. På dagens moderna hindi, som är ett språk som har utvecklats från sanskrit, betyder *kūṭnā* att slå, banka, mörbulta, laka ur osv. *Kūṭnā* och *kura* ser kanske inte så värst lika ut, men det beror på att orden utvecklats olika från dess ursprungsord. Det är inget konstigt utan helt i enlighet med gällande språklagar och historiska språkliga processer där olika ljud bytt plats eller ersatts av eller utvecklats till andra ljud. I detta fallet har t-ljudet blivit till ett r-ljud i romani. Ordet *kura* är alltså inte något svensk slangord som har letat sig in i romani-språket utan precis tvärtom - ordet har tagits upp i slang från romani. Då i exempelvis uttryck som *råkurr*. Nedan framgår en rad exempel på dokumenterad romani där olika ord ur roten *kur-* förekommer. Referenserna har jag valt för att ge läsaren en uppfattning om att fenomenet ingalunda är "svenskt" och har därför valt utifrån en geografisk spridning. Mina jämförelser är med romani upptecknad i Storbritannien, Italien, Frankrike, Tyskland, Danmark, Ungern och Finland. Referenserna anges i slutet av artikeln.

<p>KUṬṬ hébetude, -alo émoussé, obtus, hébété kur I. marteler, battre (céréales), -ipé battage, martèlement, -dan marteau, -dan' forge, -dar forgeron</p>	<p>What is his work? He is a cooper. kūr- vb. tr. I i, iii; part. kūrđō-, -đinō. [Skr. √kuṭṭ x kuṭṭayati 'to crush', 'to bruise'; Prakr. kuṭṭei, kuṭṭai; Hind. kūṭnā 'to pound, beat, macerate'.] 1. tr. To beat, to strike, to whip, to hammer. 'Kūr kāsī!</p>
<p>kūr- (kūrđ-) 'schlagen, pochen, prügeln'.</p>	<p>Koor, v., To fight, beat, strike, knock, etc. Kooróva, I do, or will, fight Koórdno, p. part., Beaten</p>
<p>kur -'et s.n. stryk. Se <i>kura</i>. ku'ra -(de), -t v. slå; <i>det var en bäng att kuras!</i> det var en djävul att slåss!;</p>	

Vår svenska romani har utvecklats på ett sätt som gör gällande att den för romani chib och indiska språk typiska flekterande grammatiken har sammanflätats med det svenska språkets grammatik. Hoss oss har rotordet *kur-* fått ändelsen *-a* för att skapa ett verb. *Kura* betyder alltså att slå, att strida, att kriga, att boxa osv. Enligt den gamla flekterande romani-grammatiken var verb-ändelserna istället fem eller sex olika beroende på om det var första, andra och tredje person som dessutom skilde beroende på om man talar om en eller flera personer.

<p>kurra, schlagen, streiten, züchtigen. (Reinh. kurra, hakata.) (Reinh. kurna, antavvat selkää.) P. II. 113. M. VII. 88.</p>	<p><i>kuren</i> swV. kúarn, kú^ərn, kú^ərn, gú^ərn: schlagen, hauen, verprügeln. - wverbr. - du hásd mer úf de nága gekúerd du hast mir auf die Nase geschlagen. - kurn: hauen (Meyer 1). - zig. kur-: schlagen, prügeln, kämpfen (WolfWZ 1605). - Syn. kuffen. - S. kur, verkuren. - Vgl. ArnVag 87, ArnNeu 73.</p>
<p>ren. kurras slåss. kurra ton, så begg snon slå till'n så fan tar'n.</p>	

Vidare är ändelserna olika på samma sätt i nutid, framtid och dåtid osv. Då svenska språkets grammatik skiljer sig markant från romanins flekterande grammatik har våra förfäder påverkats på ett sätt som medfört att den svenska romanins grammatik kommit att närma sig den svenska grammatiken. Om man söker på ordet *kurel* bland olika romani-varieteter man finna att ordet enbart finns upptecknat hos Västeuropas historiska romska grupper och romani chibs Nordvästliga dialektgrupp. I andra dialektgruppers varieteter finns ett ord som låter precis likadant, men som förmodligen har ett annat ursprung, då det istället för att slå betyder intimt umgänge.

Person	Nutid singular		Dåtid singular		Nutid plural		Dåtid plural	
1:a	<i>Kur'ava</i>	Jag slår	<i>Kur'om</i>	Jag slog	<i>Kur'aha</i>	Vi slår	<i>Kur'am</i>	Vi slog
2:a	<i>Kur'eha</i>	Du slår	<i>Kur'al</i>	Du slog	<i>Kur'ena</i>	Ni slår	<i>Kur'an</i>	Ni slog
3:e	<i>Kur'ela</i>	Han slår	<i>Kur'as</i>	Han slog	<i>Kur'ena</i>	De slår	<i>Kur'en</i>	De slog

3:e person innefattar han, hon, den, det

Exempel över personliga böjningar av ordet *kur-* i *sintiromani*.

För att skapa en händelse, i detta fall ur roten *kur-*, lägger man till ändelsen *-epa*. Den händelse som sker när någon slåss mot varann är ett slagsmål, dvs. en strid, ett krig eller rentav en boxningsmatch, blir på romani *kurepa*.

<i>Kuroben, Man — Uccidere, ed anche comballere. Kuröben — Incontrare.</i>	<i>kūriben</i> m. 6. [<i>kūr- + -ben</i>] Fight, battle, contest. — <i>Bāšnēyō kūriben</i> , cock - fight. <i>Juklēs-kō kūriben</i> , a mode of fighting in which the combatants bite and kick as well as use their fists. <i>Akē kūriben, ī moskerē tū</i>
<i>kūrāpen</i> m. 'Schlägerei, Schlacht, Krieg'.	<i>ku'repa'</i> -t, -(n), -na s.n. slagsmål; <i>dāva kurare</i> har bässjat butt pre pagringa för <i>kurepa</i> den där slags-
<i>kurriba, m. Schlägerei, Streit, Krieg.</i> (Kem. drabbning, kurriba.) (Kem. ó kurriba krig.)	<i>Koóroben, } n., Battle</i> <i>Koórimus, }</i>
<i>kurepen</i> , Slagsmaal. — En regelmæssig Afledning paa ofte ogsaa oversat ved 'Krig' — af det alment udk	

De flesta av oss känner säkerligen redan till en lång rad ord som fakkepa, menngrepa, buttepa, pijepa, tradrepa, kinnepa eller schinnepa och bikknepa - ja listan kan göras mycket lång. Många tänker sig nog att sådana ordformer är just ord som inte har med ett rot-ord att göra, men om man tänker sig: fakka → fakkepa / menngra → menngrepa / butta → buttepa / pi → pijepa / tradra → tradrepa / kinna eller schinna → kinnepa eller schinna / bikkna → bikknepa osv. Här ser förmodligen de flesta hur orden direkt hänger ihop.

När dessa ordformer är en vidareutveckling på ett verb, som slutar med bokstaven *-a*, så ersätts *-a:t* av *e:t* i *-epa*. Dock finns vissa undantag där *-epa* istället har formen *-ben*, som exempelvis *ka-ben*, *pi-ben*, *so-ben*, *ji-ben*, *no-ben/na-ben*. Just i den till svensk romani närliggande sinti-romanin så är *-epa*:ändelsen istället *-eben/-iben* eller *-epen/-ipen*, medan på finsk romani samma ändelse uttalas *-iba*. I norsk romani har jag noterat att man som regel säger *-ipa*. Samtliga former är uttalsvariationer av samma grammatiska funktion. I några romani-varieteter inom den valackiska dialektgruppen har denna ersatts med från grekiska språk inlånade ändelsen *-imos*, ovan *-imus*. Därför bygger olika romani-varieteters *kurepen*, *kurriba* och *kuripa* på exakt samma grammatiska grund som vårt *kurepa*. När man istället använder *-epa*:ändelsen på exempelvis adjektiv som *bengalo*, *bokkalo* eller *tchatcho* så försvinner e-ljudet och ordet blir *bengalopa*, *bokkalopa* och *tchatchopa*. Fenomenet heter elision eller elidering, vilket betyder att ett ljud som sätt och vis stör försvinner i tal. För vem tycker inte att *bengaloepa*, *bokkaloepa* och *tchatchoepa* verkar bli lite märkligt att säga?

Sedan så kan man givetvis inte bygga på ett rot-ord med ett oändligt antal ändelser, men några fler finns det. Exempelvis ändelsen *-skiro* eller *-skero* som i svensk romani förkortas till *-skro*. Fenomenet med elidering av

vokaler i ändelsen *-skiro/-skero* bort är typiskt för sinti-dialekter. Ändelsen *-skro* innebär som utveckling på handlingen *-epa* att man får någon eller något som utför handlingen. Genom att utveckla *kur-* till *kur-epa* till *kur-epa-skro* får man en som utför handlingen som i detta fallet innebär att man slår, strider eller krigar - alltså en slagskämpe, krigare eller rentav en boxare. Hela sekvensen är en grundläggande del i en flekterande grammatik som är typisk för indiska språk och som är kännetecknande för romani chib. Lingvisten Ian Hancock menar just att ordet *kuripaskero* bygger på sanskritordet *kuayati* och dess ändels *-tvana*, som båda givetvis har genomgått stora förändringar sedan många århundraden. Därtill kommer *-kro* eller *-skiro/-skero*:ändelsen, som är i singular. Den motsvarande ändelsen i plural är *-engiro/-engero* förkortad till *-engro*. I svensk romani förekommer inte så många dokumenterade fall av denna ändelse, men det finns några.

<p>“soldier” (<i>kuripaskero</i>) < Skt <i>kuayati</i> + <i>-tvana</i> + <i>kro</i></p>	<p><i>kūrimaṅerō</i> m. 7 iii. [gen. pl. of <i>kūriben</i>] Soldier. — <i>Kālō kūrimaṅerō</i>, militiaman. <i>Lolō k.</i>, regular soldier. <i>Dōriavējē kūrim-</i></p>
<p>kurmāskro S (<i>ketana</i> V, <i>lu-kesto</i> R G, <i>linco</i> Ve) soldier</p>	<p><i>kurāmāskero</i> m. 'Soldat'. S. 29, 5 a. <i>kurāpāskero</i> m. 'Soldat, Fechter, Schläger'.</p>
<p>kurriboskero, m. Soldat, Krieger, Streiter. (Kem. hjälte, kurribosko.) (Kem. e kurriboske gaae, Krigshär.) (Reinh. kurriboskero, jalo tappelia, sankari.)</p>	<p>Kuromanghero - Fanlaccino. <i>ku'r-mä'ngar e</i>, <i>ku'rr-mä'ngar e</i> -(e)n, e-, -na s.m. boxare. [A. J.] Se <i>kura</i> och <i>mängra</i>.</p>
<p>Koóroméngro, n., Soldier, pugilist, etc.</p>	
<p>kuropaskro slagskämpe g. Sundt (eft. And) <i>kuropaskor</i> Profos. Thf <i>kurriboskero</i> Soldat, Krieger, Streiter.</p>	

På liknande sätt kan både verb, substantiv och adjektiv vidareutvecklas genom att tillämpa ändelser likt ovan, men det får vi titta vidare på en annan gång...

/ Jon Pettersson

Referenser:

Bergman, Gösta och Ljungberg, Erik. Roger Johanssons - Svensk rommani. Uppsala. 1977. Se. *kur-*, *ku'ra*, *ku'r-mä'ngar|e*, *ku'rr-mä'ngar|e* - (sid 52). **Varietet: Svensk romani**

Brøndal, Viggo och Miskow, Johan. Sigøjnersprog i Danmark. I Danske studier 1923. Köpenhamn. 1923. Se. *kurepen* (sid 119). **Varietet: Dansk romani**

Buckland, Gray & Wells, James. Avskrift av - Rumnis words collected by the Wells, James, Buckland and Gray families in New Jersey around 1900. New Jersey. 1900. Referens: *Kur* (*fight*) och *Kuromangro* (*soldier*). **Varietet: Angloromani**

de Gila-Kochanowski, Vania. Parlons tsigane. Histoire, culture et langue de peuple tsigane. Paris. 1994. - *kuṭṭ* (sid 209). **Varietet: Sintioromani, manousche, Frankrike**

Etzler, Allan. Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige. Doktorsavhandling. Uppsala. 1944. Se. *kur*, *kura*, *kurepā*, *kuropaskro* (sid 270). **Varietet: Svensk romani**

Finck, Franz Nikolaus. Lehrbuch des Dialekt der deutschen Zigeuner. Marburg. 1903. Se. *kurāmāskero*, *kūrāpen* (sid 66). **Varietet: Sintioromani, Tyskland**

Hancock, Ian. ON ROMANI ORIGINS AND IDENTITY. University of Austin Texas. 2006. Se. "soldier" (*kuripaskero*) < Skt *kuayati* + *-tvana* + *kro* (sid 26) - http://www.oocities.org/romani_life_society/indexpics/HistoryOrigins.pdf

Lerch, Hans-Günther. Das maniche in Giessen. Giessen. 2005. Se. 440 *kurobaskero*, 442 *kuren* och 443 *kurepen* (sid 238). **Varietet: Tysk sammanflätad romani.**

Predari, Francesco. Origine e vicende dei Zingari. Milano. 1841. Se. *Kuroben*, *Kuröben* och *Kuromanghero* (sid 266). **Varietet: Sintioromani Italien**

Thesleff, Arthur. Wörterbuch des Dialekts der Finnländischen Zinguner. Helsingfors. 1901. Se. *kurrā*, *kurriba* och *kurriboskero* (sid 51-52). **Varietet: Finsk romani**

Brøndal, Viggo och Miskow, Johan. Sigøjnersprog i Danmark. I Danske studier 1923. Köpenhamn. 1923. Se. *kurepen* (sid 119). **Varietet: Dansk romani**

Sampson, Johan. The dialect of the Gypsies of Wales. 1968. *kūr-*, *kūriben*, *kūrimaṅerō* (sid 163). **Varietet: Waelsisk romani**

Smart, B.C & Crofton, Thomas - The dialect of the English gypsies. London. 1875. Se. *Koor* - *koóroben*/*Koórimus* och *Koóroméngro* (sid 97). **Varietet: Angloromani**

Ulrich, Arvid. Ett ock annat om rommanespråket. Svenska landsmål och svenskt folkliv 1909. Se. *kurras* (sid 98). **Varietet: Svensk romani**

Vekerdi, Jozsef. A comparative dictionary of gypsy dialects in Hungary. Budapest. 2000. Se. *kurmāskro* (sid 98). **Varietet: Sintioromani, Ungern**

Frantzwagner Sällskapet

Om oss

Vi stiftades 2013 i Helsingborg av ättlingar till Peter Frantzwagner/Frenswegener, som invandrade till Sverige via Danmark och Skåne under slutet på 1600-talet. Många av dagens resande, eller romanifolk, är på något sätt ättling till Frantzwagner och hans närmsta familj.

Vi verkar för att vi resande, såsom egen grupp inom den nationella minoriteten romer, ska ges möjlighet att åtnjuta våra språkliga och kulturella rättigheter. Rättigheter som vi har genom Europarådets ramkonvention om skydd för minoriteter, den Europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk samt den nationella minoritetslagstiftningen.

Vi verkar för att bevara och revitalisera det språkliga och kulturella arvet från våra förfäder.

Vi verkar för att bevara och sprida en nyanserad och rättvisande bild av vår historia.

Vi verkar för allas lika värde och mot diskriminering.

www.frantzwagner.org

Följ oss på Facebook! - [Facebook.com/frantzwagnerkettanepa](https://www.facebook.com/frantzwagnerkettanepa)

Vi är en öppen organisation och vi har två former av medlemskap. Som ordinarie medlem innehar man rösträtt och är samtidigt förpliktad att delta i organisationens verksamhet aktivt, i enlighet med våra stadgar. Ansökan om ordinarie medlemskap skickas till info@frantzwagner.org tillsammans med referenser samt en förklaring i på vilket sätt man kan verka inom organisationens verksamhet. Styrelsen behandlar ansökan och beslutar ensam om vem som antas såsom ordinarie medlem. För ordinarie medlem erfordras personuppgifter samt e-postadress. Uppgifterna behandlas enligt PUL. Medlemsavgift för ordinarie medlem är 100 kr per person och år. BG: 278-9972

Som stödmedlem saknar man förpliktelser att delta inom organisationens verksamhet, såväl som rösträtt. Ett stödmedlemskap kostar 100 kr per person, eller 200 kr per familj, och år. För stödmedlem behövs endast namn och e-postadress, för utskick per e-post. BG: 278-9972